

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta

Katedra biblických věd

Úvod do Nového zákona

Václava Dabrowská

JÍDELNÍ A STRAVOVACÍ ZVYKY V ANTICKÉ PALESTINĚ

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Mireia Ryšková, Th.D.

PRAHA 2010

„Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a v seznamu literatury a pramenů uvedla veškeré informační zdroje, které jsem použila.

V Praze dne 20. dubna 2010

Za odbornou pomoc, užitečné rady, velkou ochotu a materiály pro psaní této bakalářské práce bych chtěla poděkovat vedoucí své práce Doc. PhDr. Míree Ryškové, Th.D.

OBSAH

ÚVOD.....	4
1 EXKURZ DO ŽIVOTA V ANTICKÉ PALESTINĚ.....	6
1.1 Strava v římské říši a v Palestině.....	6
1.2 Maso.....	7
1.3 Pěstování plodin.....	8
1.4 Průběh hostin v římské říši.....	10
1.5 Průběh židovských hostin.....	13
1.6 Význam potravy a její konzumace v rámci antické židovské kultury v době Ježíšově.....	14
1.7 Problematika hladu.....	15
1.8 Skladba a příprava potravy.....	16
1.9 Odchytky od ostatních kultur.....	23
1.10 Exkurz do současných židovských stolovacích zvyklostí.....	23
2 JEŽÍŠ A DOBOVÉ PŘEDPISY VZTAHUJÍCÍ SE K JÍDLU.....	28
2.1 Výroky Ježíše vztahující se k jídlu.....	28
2.2 Kritický a pozitivní charakter Ježíšových výroků.....	31
2.3 Boží království jako hostina, společenství stolu jako symbol.....	32
2.4 Večeře Páně a její význam.....	35
2.5 Pavel a Večeře Páně.....	38
2.6 Problémy křesťanů v antické společnosti.....	41
3 ZÁVĚR.....	47

Seznam používané literatury a pramenů

Résumé

Česká a anglická anotace

5 českých a 5 anglických klíčových slov

Údaj o počtu slov a znaků

ÚVOD

Potřeba jíst a pít je člověku dána od jeho počátku. Kdyby lidstvo v některém z uplynulých století tuto potřebu neuspokojovalo, zanikl by život. Není sice možné, aby člověk jedl jen co mu chutná, ale je nutné, aby přijímal jídlo hodnotné a bral z něj živiny pro svoje tělo. Je důležité, aby měl dostatek sil pro práci, kterou dělá, a pro život, který vede. Říká se, že to, co člověk jí, by ho mělo léčit. Kdyby byla všechny věky strava pestrá, v dobré kvalitě a přístupná každému člověku bez rozdílu, neumíralo by jistě tolik lidí předčasně a nebyly by různé nemoci.

Jídlo je také zdrojem potěšení a je od pradávna vnímáno jako důležitá součást různých oslav, setkání a společenských událostí.

Je velmi zajímavé, co vznikne spojením jedné suroviny s druhou, jak se dá dále takto vzniklá směs upravovat, jak se změní zahříváním, a to nejen vzhledem, ale také obsahem živin a chutí. Kuchařské umění existuje od pradávna, vyvíjí se a mění, a to nejen v daném regionu, ale napříč celým světem.

Téma stolování a různé obrazy hostin můžeme pozorovat ve Starém zákoně stejně tak jako v Novém. Ve Starém zákoně je hostina zobrazována jako společenství Boha s lidmi. Ježíš o hostině mluvil v obrazech a u jídla se s apoštoly a dalšími lidmi (včetně celníků a hříšníků) scházel. Právě stolování s okrajovými skupinami, jimiž „slušná“ společnost pohrdala, patří k jednání, jimž projevoval přítomnost Božího království, touhu Boha po každém člověku. Svými výroky posunul význam společného stolování dál, mohli bychom říci za obzor našeho lidského chápání. Boží království nejednou připodobnil k hostině a v závěru svého života nám zanechal své Tělo a Krev v podobě chleba a vína.

V této práci nahlédneme na aspekty, které se týkaly každodenního života lidí v době antiky, ale nejdůležitější částí této práce bude kulinářské umění. V antické kuchyni můžeme hledat inspiraci pro přípravu současných pokrmů a skrze ně i vztah k Bohu lidí té doby a všechno to, co si z tohoto vztahu můžeme vzít my v dnešním světě, kdy už nevnímáme chléb jako Boží dar, protože jsme přivykli tomu, že je nepřeborné množství jídla a pití naprostou samozřejmostí. Hlad a otázka chleba jako jediného denního pokrmu se pro nás v těchto zeměpisných šířkách stala nepředstavitelnou.

Při studiu literatury se zaměřím na to, jaké byly jídelní zvyky v době končícího Starého a

začínajícího Nového zákona. Dále zda se může mluvit o nějaké jídelní kultuře v době života Ježíše, co on a jeho současníci jedli. Také jak se jídlo všeobecně připravovalo, na čem se vařilo, jaké ingredience se do něj přidávaly, jak se jídlo uchovávalo atp. Bible nám sice o tom neposkytuje velké množství informací, přesto lze z ní a dalšího dobového materiálu určitou orientaci získat. Bylo však nezbytné pracovat i s údaji z pozdější doby, než na niž zaměřuji svou pozornost, jak je obsahuje literatura zaměřená především na židovskou jídelní kulturu. Nemůžeme tedy říci, že přesně tak se stolovalo, takové recepty v době Ježíšově platily, ale je zřejmé, že z biblických základů se další zvyklosti vyvinuly.

Důležitou otázkou je i to, jaký byl postoj Ježíše k jídlu, hostinám, jaká vznesl přirovnání na adresu hostin a co pro nás z jeho postoje k jídlu vyplývá.

Jak již bylo zmíněno, stolování a hostina jsou od Starého zákona obrazem pro společenství Boha s lidmi a obrazem Božího království. Pokusíme se zodpovědět otázku, proč je hostina tak důležitým motivem v Bibli.

Při pojednání o tématech, která jsou v úvodu této práce nastíněna, jsem čerpala z literatury zpracované v českém, anglickém a německém jazyce.

1 EXKURZ DO ŽIVOTA V ANTICKÉ PALESTINĚ

Herodes Veliký spravoval Palestinu od roku 37 př. n. l. a po jeho smrti v roce 4 př. n. l. byla vláda rozdělena mezi jeho syny. Byl to velký a nadšený stavebník, helénistický panovník, který měl rád okázalost, nádheru, luxus (jistě i ve stolování). Aby měl na své záměry dostatek peněz, vybíral vysoké daně, které lidé jen stěží platili. Nebylo neobvyklé, že se ze svobodného rolníka stal nájemce půdy nebo i zemědělský dělník a někdy dokonce žebrák. Herodes nebyl v Palestině populárním panovníkem.

Z hlediska sociální struktury se společnost dělila na lidi vlivné a bohaté, kteří požívali všech vymožeností své společnosti a doby, měli moc a věhlas, žili v přepychu a zabývali se tím, co bychom dnes nazvali intelektuální prací, politikou, řízením apod., a na lidi, kteří se museli živit prací vlastními rukou, ať už jako zemědělci nebo řemeslníci a drobní obchodníci, abych jmenovala nejobvyklejší činnosti, jimiž si lidé vydělávali na živobytí. Profesí, jimž se ne-elita věnovala, byla mnohem větší škála, pro všechny však bylo společné, že se pracovalo od rána do noci a výnos nebyl nijak veliký. Ne všem stačil na obživu nad hranicí existenčního minima, mnozí práci ani nenašli a nezbývalo jim než žebrat nebo prodat sebe nebo příslušníky své rodiny za otroka. V Palestině samotné však otroctví nebylo tak rozšířené jako v západní části římské říše.

Náboženství bylo součástí veřejného života. Židé uctívali jediného Boha, ale v římské říši, ve které se Palestina nacházela, bylo obvyklé praktikovat mnohobožství.

Základním druhem obživy byla zemědělská výroba.

V Palestině žil asi 1 milion obyvatel. Zemi živilo hlavně zemědělství, chov dobytka, ale také řemesla a obchod. V Galileji bylo hlavní zemědělství a rybářství, kdežto jih země se vyznačoval obchodem a řemesly.

1.1 Strava v římské říši a v Palestině

Zemědělství tvořilo důležitou součást života lidí v antice. Chceme-li hovořit o zemědělství v Palestině, je dobré podívat se nejprve na celou římskou říši.

Z této doby nejsou známy žádné údaje o spotřebě jídla v zemi. Báseň Moretum z 1. století

n. l. od neznámého autora, kde vystupuje jako hlavní postava chudý sedlák Simulus, líčí, jak si tento hospodář připravuje chléb s cibulí a česnekovým sýrem jako celodenní obživu. Ve své spíži nemá žádné maso. Je vlastníkem páru volů a úrodné zeleninové zahrady, jejíž produkty prodává na trhu za dobré peníze. Je však otázkou, zda se obraz tohoto zemědělce dá použít pro všechny rolníky římského venkova.

Díky výzkumům můžeme s jistotou říci, že se velké oblibě těšila především produkce masa. Mezi nálezy objevené při vykopávkách patří kosti vepřů, ovcí, koz a telat. „Oblíbené maso Římanů pocházelo z vepře.“¹ Je pravděpodobné, že tomu tak skutečně bylo, neboť prameny často mluví o mase z malých zvířat. Strava se skládala převážně z chleba, zeleniny, ovoce, vína a medu, který sloužil jako univerzální sladidlo. Ovšem med, který je produktem včel, byl v antickém světě spíše raritou. Více se používalo medu, který byl výtažkem z hroznového vína, fíků a datlí ve formě hustého sirupu.

Nyní se zaměříme na oblast Palestiny. I zde, podobně jako v celé římské říši, se maso a mléko získávalo převážně z malých zvířat. Více než krávy se chovaly kozy a ovce. Kozí mléko sloužilo jako zdroj tuků a proteinů. Na antickém Blízkém východě byla dávána přednost kyselému mléku nazývanému laban a čerstvé mléko bylo konzumováno velice zřídka. Lidé ho nalévali do kožených měchů, na jejichž stěnách ulpívaly kousky sraženého mléka, které způsobovaly, že nové čerstvé mléko, které se do nich přililo, rychle zkyslo. Máslo se vyrábělo v máselnicích. Ty, které se našly, byly datovány do 4. st. př. n. l. a ujasnily, že máslo, které bylo v tekuté formě, se používalo na vaření.

Také se konzumovaly ryby, luštěniny, zelenina a ovoce, které vedle chleba tvořily důležitou součást jídelníčku Palestinců.

Židé na rozdíl od Římanů neholdovali vepřovému masu, protože je považovali za nečisté. „...vepř, který sice má rozdělená kopyta, tak, že jsou úplně rozpolcená, ale nepřezvykuje; bude pro vás nečistý.“²

1.2 Maso

Mezi nejčastěji chovaný dobytek patřili kozy, ovce, osli, telata, ale někde i krávy.

1 GRIMMOVÁ Veronika: Dobré věci na dosah ruky. Chut' ve starověkém Řecku a Římě, in: FREEDMAN Paul: Jídlo. Dějiny chuti, Praha: Mladá fronta, 2008, s.86.

2 Lv 11,7

Protože malé kozy a ovce byly považovány za lepší pochoutku než větší zvířata, můžeme předpokládat, že se chovaly ve větším měřítku. „V běžném domě žila s jeho obyvateli i zvířata (cca 10 ovcí či koz) – jeden z prostorů domů byl využíván jako stáj – od obytných částí byl oddělen dvorem.“³ Na základě této skutečnosti je možné si vytvořit představu o tom, v jak těsné blízkosti žili lidé se zvířaty a jak se vzájemně potřebovali.

Mezi předměty, které byly nalezeny po vykopávkách, jak bylo výše zmíněno, patřily i vnitřnosti, jako ledvinky, stehna, mozek a jazyk.

Archeologické vykopávky ve městě Davidově ukázaly, že lidé jedli také červené maso, převážně hovězí a jehněčí. Jak je ale patrné v době Druhého chrámu, obyvatelstvo preferovalo drůbež a ryby.

Zemědělská produkce se hodně zaměřila na chov ryb, i když jich nebylo mnoho. Jejich výběr byl omezen na druhy, které vypadaly snad jako evropský sumec, plotice nebo lín.

1.3 Pěstování plodin

V Dt 8,8 najdeme list základních zemědělských produktů antického Izraele: pšenice, fíky, víno, olivy, granátová jablka a med. „Mluví-li Bible o víně, myslí obvykle na vinnou révu, ale ve 2 Kr 4,39 jde o tykev. Vinná réva patří k nejstarším pěstovaným rostlinám, víno pak už v předhistorických dobách nesloužilo jen jako nápoj, nýbrž i jako součást obětního kultu.“⁴ V Biblickém slovníku⁵ je víno charakterizováno jako mošt, čerstvě vytlačená hroznová šťáva, která brzy zkvasila. Dále tvrdí, že nejoblíbenější bylo staré víno, které se ve vykvašené podobě používalo i o velikonočních svátcích. Zkvašený nápoj byl také používán při pohanských bohoslužbách a slavnostech.

Bible upozorňuje na tři hlavní produkty, které izraelská populace považovala za životní minimum. Jednalo se o pšenici, víno a olej. Je potřeba dodat, že pro pečení chleba se používalo pět druhů zrní, z toho tři druhy pšenice a další dva druhy ječmene. Dále čirok a proso, které rostly v polosuchých regionech na východě. Biblický slovník A. Novotného uvádí chléb⁶ jako nejobvyklejší pokrm od nejstarších dob. Říká, že k jeho výrobě se používalo různých druhů mouky, ale nejčastěji pšeničné. Chléb vezdejší, který je zmíněn v Mt 6,11 a v Lk 11, je

3 RYŠKOVÁ Mireia: Historicko-teologický úvod do Nového zákona, Praha: Karolinum, 2008, s.95.

4 COOPER John: Eat and be satisfied, London: Jason Aronson Inc, 1994, s.11.

5 1211.

6 S. 238.

považován za každodenní chléb. Je patrné, že se prosba za něj vztahuje zároveň k budoucímu eschatologickému Božímu království. J 6,31 líčí Ježíše Krista jako pravý chléb, který účinně převyšuje manu. Matoušova modlitba Otče náš je delší než Lukášova. „U Lukáše je součástí rozsáhlejší nauky o modlitbě, u Matouše je příkladem pro modlitbu Ježíšových učedníků (proto Matouš zdůrazňuje slovo „vy“) – na rozdíl od modlitby pokrytců modlitby pohanů, kteří mluví naprázdno. Podle všeobecného chápání se Lukášův text více přibližuje formě modlitby, kterou lze přisoudit Ježíšovi.“⁷ Neví se ovšem, proč je u Lukáše modlitba kratší a u Matouše delší. Můžeme předpokládat, že Matouš v této modlitbě přednáší také prosbu o dnešní chléb a hovoří o dluzích, které by měly být odpuštěny. Malý stuttgartský komentář⁸ předkládá myšlenku, ve které řeší, zda může mít člověk, který se modlí, vlastní přání. Jedná se o výrok modlitby „Náš denní chléb dej nám dnes...“ Naskýtá se výklad, který říká, že prosíme o chléb budoucí, který můžeme očekávat na konci věků nebo chléb zítřka, který má člověku umožnit přežít. „Proti prvnímu vysvětlení hovoří fakt, že je těžké si představit, že Ježíš vyzývá učedníky k prosbě o nebeskou manu; proti druhému vysvětlení hovoří především to, že Ježíš v následujících slovech odmítá krátkodobé plánování budoucnosti. Také je pravděpodobné, chápeme-li toto slovo jako k životu potřebné, nutné, zvláště když se tento význam nejen přesně hodí k cíli obou proseb.“⁹ V této prosbě tedy prosí učedník o to, aby přežil.

V pozdější době pšenice nahradila ječmen, který degradoval na výrobu chleba chudých lidí a stal se krmivem pro dobytek.

V dobách neklidu, stejně tak jako v začátcích čtvrtého století, se v Palestině jedla polní tráva tak, jak tvrdí verš z Genesis. „Vydá ti jenom trní a hloží a budeš jíst polní byliny“¹⁰. Podobně je na tom i další výrok o tom, že člověk bude jíst suchou travu. Jiné zmínky o jedení trávy, divokých bylin a kořenů v době hladu je možné nalézt i v počátcích italské historie.

Další plodinou vedle chleba v době Talmudu¹¹ byly luštěniny. Archeologové jejich výskyt

7 LIMBECK Meinrad, Evangelium sv. Matouše. Malý stuttgartský komentář. Nový zákon, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996, s.87.

8 S. 93.

9 LIMBECK Meinrad, Evangelium sv. Matouše. Malý stuttgartský komentář. Nový zákon, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996, s.64.

10 Gn 3,18

11 Období Talmudu - Talmud je kolektivní dílo autorů; Vznikl v průběhu 1000 let. Počet známých autorů asi 3500. Nejstarší - konec 4.století před Kristem v Palestině, nejmladší počátkem 7. století po Kristu v Mezopotámii. Rozlišujeme Babylónský Talmud a Jeruzalémský Talmud, někdy nazývaný též Palestinský.

potvrzují. Když obyvatelé opustili domy ve vesnici Meiron v Galileji na konci čtvrtého století, zanechali 19 skladišť zavařovacích skleniček, jejichž obsahem byla pšenice, ječmen, královské vlašské ořechy a egyptské fazole. Luštěniny byly bohatší na proteiny více než cereálie a byly levnější, proto je jedli převážně chudí lidé. Vedle čočky se jedly i boby a hrách.

Další nové luštěniny, jako vikev a travní hrách, byly do jídelníčku zařazeny až později v období Talmudu. Mezi nejoblíbenější zeleninu chudých lidí patřila kapusta, tuřín, ředkev, cibule, luštěniny, jako čočka, fazole, hrách a kravský hrách. V antickém světě se jedly listy řepy a později se konzumovaly i její kořeny. Cukrová a červená řepa byly zatím neznámé. Hlíza, která byla do Palestiny přivezena z Egypta, byla bohatá na škrob. Tato zelenina hrála podobnou roli jako brambory. Také vodní meloun patřil k levným potravinám, a proto se stal jídelním chudých obyvatel. Ti během zimních měsíců sbírali ibiškový list, zatímco zahradní zelenina, jako artyčok, zázvor, celer a řeřicha, byla sbírána menšími židovskými zemědělci/sedláky. Mezi koření, které se pěstovalo a je zmíněné v Mišně¹², patří hořčice, šafrán, pískavice (řecké seno), z kterých byla vyráběna pronikavá omáčka, známá jako hilbeh.

„Hořčičné zrno, příslovečně malé semeno: 1 g odpovídá zhruba 750 semínkům, jejichž průměr je asi 1 mm. Ze semene vyrostě keř 2,5-4 m vysoký. Jako obraz pro nejmenší vnímatelnou velikost se používá hořčičné zrno; pointa tohoto podobenství spočívá mezi malým výchozím a velkým konečným bodem, tedy mezi semenem a rostlinou, popř. mezi působením Ježíše a královstvím Božím v celé jeho velikosti“¹³ Přirovnání k němu sloužilo jako přísloví, stejně tak, jako když dnes mluvíme o máku.

Bible vyčísľuje pouze pět druhů ovoce: fíky, víno, granátové jablko, olivy a datle. Mišna doplňuje ovoce o mišpule, kdouli, rohovník a citrony, broskve a hrušky.

V čase Druhého chrámu, ne-li již dřív, byl do Izraele dovezen citronovník, který je původem snad z Indie či jižní Arábie. Předpokládá se, že zmínka o sladkém citronu se vztahuje k pomerančům, které byly známy jako sladký citron.

12 Mišna - Označení sbírky *halachot*, kterou zredigoval kolem roku 200 n. l. Jehuda ha-Nasi. Jedná se o literární dílo, které se skládá ze 63 traktátů, rozdělených dle tematiky do 6 pořádků. Komentáře a diskuze k Mišně během následujících staletí byly zapsány většinou aramejsky a tvoří takzvanou Gemaru. Mišna a Gemara dohromady tvoří Talmud.

13 ERNST Michael: Hořčičné zrno, in: Encyklopedie Bible GEMINI A-L, Bratislava: GEMINI, 1992, s.192.

1.4 Průběh hostin v římské říši

Římané si byli vědomi důležitosti hostin pro stmelování komunit a pro společné soužití. Stravování mělo za úkol nejen zajistit dostatek síly k přežití, ale bylo důležitou součástí různých oslav a shromáždění.

„V městských centrech Středomoří existoval bohatý život sdružení, spolků. Ze sociologického hlediska byly homogenními společenstvími, sdružovaly lidi stejného povolání, stavu nebo původu.“¹⁴ V jistém spolku uctíváčů Diany a Antonia bylo povinností toho, kdo do něj chtěl vstoupit, zaplatit 100 sesterciů a amforu dobrého vína, měsíční obnos činil 5 asů. Z uvedeného vyplývá, že se při různých zasedáních spolků konaly hostiny v pravidelných intervalech. Často byly v domě soukromého majitele nebo v hostincích. Členové přispívali jak finančně, tak i svou pomocí pro zajišťování setkání. „Je možné, že původní skromnost ustoupila luxusu a spolkové hostiny kromě sociálně-náboženského rozměru začaly sloužit také politickým cílům.“¹⁵ Při hostinách byl vždy stanoven počet účastníků a zasedací pořádek. Řídil je předsedající.

Hlavním jídlem dne v době antiky byla večeře. Kdo pořádal hostinu, pojedl se svými známými a přáteli. K účasti na hostině bylo nutné mít pozvání a existoval jasně daný zasedací pořádek v rámci hierarchie. Asi tak hodinu před večeří bylo nutné se vykoupat v lázních. Koupele mohly být spojeny s masáží, kterou prováděli otroci. Hostina se skládala z těchto chodů: předkrm, hlavní jídlo, zákusek. Pro předkrm bylo typické servírování vajec. Kniha Satyrikon mluví o tom, že na hostině u Trimalchiona se podávala paví vejce, která se srkala a byla přinesena před hosty pod živou slepicí. Podával se také salát, zelenina, mušle, ryby, sýr, houby, olivy. „.....nesly na sobě malé plže, medem a mákem pokropené. Na malém stříbrném roštu ležely horké jitrnice, pod ním syrské slívy s jádry granátových jablek.“¹⁶ Dále se zde popisuje pokračující předkrm, při němž se podávala vykrmená drůbež, vepřové vemeno a zajáci s křídly v půli těla. „, Viděli jsme také v rozích tácu čtyři sošky Marsyů; z hadiček jim pepřená rybí omáčka stékala na ryby, jež plovaly jako v nějakém náhonu.“¹⁷

14 KUNETKA František: Eucharistie v křesťanské antice, Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. s.87.

15 KUNETKA František: Eucharistie v křesťanské antice, Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. s.89.

16 PETRONIUS: Satyrikon, Praha: Odeon, 1970, s.27.

17 PETRONIUS: Satyrikon, Praha: Odeon, 1970, s.29.

Předkrm se jedl v místnosti k tomu určené, která se nazývala *gustatorium* nebo *promulsidare*. V těchto místnostech lidé seděli při jídle na polštářích nebo stoličkách. Také Mišna poukazuje na skutečnost, že u předkrmu se sedí, zatímco u hlavního jídla se leží. Hlavní chod se podával na rozdíl od předkrmu v takzvaném *tricliniu*, kde byla lehátka umístěna kolem tří stran stolu. Když lidé leželi, považovalo se jídlo za slavnostní hostinu. Na lůžku si podpírali hlavu rukou. Pokud se při něm náhodou sedělo, postrádalo sváteční charakter. „Římané jedli rukama a jídlo bývalo ještě před podáváním nakrájené do porcí o velikosti jednoho sousta.“¹⁸

Ženy se u hostin obvykle neobjevovaly, pokud se nejednalo o slavení nějakých svátků. V takovém případě i s dětmi při jídle seděly. V *tricliniích* byl zaléhací pořádek určen následujícím způsobem: *lectus summus* (horní), *lectus medius* (střední), *lectus imus* (spodní). Hosté obvykle obývali horní a střední lehátka. Střední (*lectus medius*) byla určena pro nejváženější hosty. O spodní se dělili ženy, děti a hostitel.

Při hlavním jídle se jedlo mimo chléb i maso, ryby, fazole, ústřice, zelenina a jiné. „...když se strhl vně jídelny ohromný pokřik a hle, kolem stolu běhali ovčáčtí psi. Za nimi byl přinesen táč, na němž leželo velikánské prase, a to s plstěnou čepičkou na hlavě; z tesáků mu visely dva košíky z palmových proutků, jeden plný sušených datlí syrských, druhý čerstvých datlí egyptských. Malá selátka z tvrdého těsta, položená dokola, tak, jako by cucala, a značící, že je to svině...“¹⁹ Uvnitř prasete byla hotová jelita a klobásy. Dále bylo přineseno vařené tele s přílbou na hlavě. Po přisunu masa se na stole objevil táč s koláči, socha od cukráře s ovocem a hrozny. Z těch tryskal šafrán.

Pokrmy roznášeli otroci. Pilo se víno. Hlavní jídlo pokračovalo zákuskem, který se skládal z ovoce, převážně z jablek, také ale slaných a medových koláčů, sýrů a ořechů. Při tomto chodu se již společně pilo víno. I když se pilo během hlavního jídla, vlastní pití začalo teprve v tuto chvíli, a to buď během zákusku, nebo po něm. Jako zákusek se podávala vykrmená kuřata a husí vejce s kloboučkem, dále kvíčaly z pšeničné mouky s nádivkou z hrozinek a ořechů, kdoule poseté ostny, studený náryp a hispanské²⁰ víno nalité na horký med, hrách, boby, kaštiny a jablka, měkký sýr ve vinném moštu, hlemýždě, paštiky z drobů a játra, také kmín zavařený v octě

18 GRIMMOVÁ Veronika: Dobré věci na dosah ruky. Chut' ve starověkém Řecku a Římě, in: FREEDMAN Paul: Jídlo. Dějiny chuti, Praha: Mladá fronta, 2008, s.88.

19 PETRONIUS: Satyrikon, Praha: Odeon, 1970, s.32

20 Víno z oblasti Hispánie – ve starověku území Pyrenejského poloostrova.

a uzenou kýtu.

Dále následovalo symposion, což znamená „společné pití vína“. Při něm bylo nutné nejprve ulít část vína bohům, dále se společně zpíval hymnus a za doprovodu flétny byl korunován každý účastník symposia, a to celé se zakončilo volbou předsedajícího.

V průběhu všech římských hostin se účastníci vydatně opijeli vínem. Pilo se falernské²¹ víno. Tato setkání obvykle končila velkou opilostí, přejedením, po kterém nebylo neobvyklé, že se hodovníci vyzvraceli a usnuli, či oddávali nevázaným sexuálním hrátkám s osobami stejného i opačného pohlaví. Výjimkou nebyl sexuální styk s nezletilými a otroky.

Při symposiu hráli hudebníci, vystupovali tanečnice, mimové a kejklíři.

1.5 Průběh židovských hostin

Na začátku této kapitoly je nutné zmínit, že Židé vlivem helénismu přejali podobu římských hostin.

Známý židovský autor Josephus Flavius zmiňuje, že pořádání velkých hostin bylo typické pro velekněžské domy, které patřily k nejbohatším v Palestině. Existoval seznam pozvaných, kteří byli obesláni několik dní před pořádanou hostinou, a v den konání slavnosti přišlo pozvání ještě jednou. Farizeové se vždy informovali, kdo bude účasten, a byl-li na seznamu hostů člověk tzv. nečistý, hostiny se nezúčastnili. Stejně jako v Římě se podávaly tři chody: předkrm, hlavní jídlo a zákusek. Před každou hostinou byla účastníkům přinesena voda na omytí rukou. K předkrmu se hodovníci scházeli v předsálí, kde se na rozdíl od hlavního sálu sedělo. Každý účastník dostal kalich s vínem, nad kterým pronesl požehnání – berakah, každý sám za sebe. Pilo se víno s vodou. Přesně odměřené množství vína a rabínský příkaz o jeho ředění vodou sloužily k tomu, aby hostina nekončila nezřízenostmi řeckých a římských banquetů. „...víno se s vodou mísilo v jedné nádobě, vysoké cca 25-45 cm.“²² Poměr směsi závisel na síle vína. V Palestině platil většinou zvyk: jeden díl vína, dva díly vody.

Po předkrmu následoval zmíněný hlavní chod, který se uskutečnil v jídelním sále, kde se leželo. Hostům byla znovu přinesena voda k umytí rukou a tím hostina začala. Nejčestnější host započal umývání. Jídelní sál vypadal podobně jako v Římě. Byla zde lehátka, která obklopovala

21 Falernské víno – vinum Falernum bylo ve starém Římě uznáváno jako jedno z nejjakostnějších.

22 KUNETKA František: Eucharistie v křesťanské antice, Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. s.107.

stůl. Levou rukou se host opíral o lehátko, pravou rukou jedl. Hostina započala tak, že hostitel pronesl požehnání nad chlebem za všechny přítomné, kteří odpověděli „Amen“. Potom tento chléb vzal, lámal a rozdílil beze slov všem přítomným podáváním z ruky do ruky. Nakonec lámal sobě a začal jej jíst. To bylo znamením pro ostatní, že hostina začala. Nebylo zvykem pít příliš mnoho vína v průběhu jídla, to se začalo pít hlavně při sympoziu, což bylo na konci hostiny. „Berakah, pronesená nad chlebem při zahájení jídla, osvobozuje ostatní pokrmy (maso, ryby, vejce) od žehnání, neboť ty jsou chápány jako příloha ke chlebu.“²³

Protože si hosté myli ruce i v průběhu hostiny, byla přinášena další voda, které se říkalo střední voda. Umývání rukou však nebylo povinné. Při závěru hostiny se přinášela na očištění rukou tzv. poslední voda. „ Ihned po umytí rukou následuje modlitba po jídle, která se pronáší nad kalichem, naplněným vínem, který se nazývá kalich požehnání“²⁴. Dále bylo přineseno kadidlo, kterým byla provoněna jídelna. Jako zákusek se podávaly např. ryby, houby, smažené mandle. Židovské slavnostní stolování se stalo základem pro eucharistické slavení křesťanů.

1.6 Význam potravy a její konzumace v rámci antické židovské kultury v době Ježíšově

V této kapitole se zaměříme na potraviny čisté a nečisté, tak jak jsou rozděleny v Lv a dalších textech. Judaismus stanovuje jasné předpisy o tom, co můžou Židé jíst a co ne. Ty jsou uvedeny v Bibli a Talmudu. Zvířata jsou zde dělena na čistá a nečistá. Další předpisy hovoří o tom, jak čistá jídla upravovat a jak získat jídla „košer“²⁵.

Ze savců mezi čisté patří sudokopytníci z podskupiny přežvýkavců, a těmi jsou telata, volí, srny, jeleni, ovce, kozy a buvoli. Mezi nečistá patří prasata, divočáci, kůň a osel. Mezi čisté ptáky patří téměř všichni doma chovaní ptáci jako kachna, slepice, husa, holub a krocan, dále pak křepelky, koroptve a bažanti. Ryby se neřadí mezi maso a mezi čisté patří ty, které mají ploutve a šupiny a kladou jikry. Jsou jimi kapři, pstruzi, lososi, sledi. Zakázání jsou jeseteři, úhoři a žraloci. Ovoce, zelenina, vejce, ryby a zmrzlina jsou nazývány parve, neboli jídla neutrální, takže čistá, a mohou se jíst jak s masitými, tak mléčnými pokrmy. Přesné instrukce je možné vyčíst v Lv 11, 1-47.

K dalšímu dělení stravy dochází u mléčných a masitých jídel, jak bylo naznačeno. Tento

23 KUNETKA František: Židovské kořeny křesťanské anafory, Olomouc: Univerzita Palackého, 1994, s.38.

24 KUNETKA František: Židovské kořeny křesťanské anafory, Olomouc: Univerzita Palackého, 1994, s.38.

25 V hebrejštině znamená způsobilý, vhodný, vyhovující, čistý.

požadavek je založen na zákazu současné konzumace masa a mléka. Zmíněný zákaz vychází z Hospodinova nařízení v Ex 23, 19 „Nebudeš vařit kůzle v mléce jeho matky“.

Výše uvedený předpis o míchání mléka a masa byl dál rozpracován v Talmudu. Ze strachu kvůli přestoupení zákona byl rozšířen tak, že se kuchyň rozdělila na dvě části, které byly vybaveny speciálním nádobím pro úpravu a kontakt s masem a mlékem. U méně majetných, kde nebylo možné mít dvoje vybavení, se muselo nádobí košerovat, to znamená umýt vřelou vodou. Mléčné pokrmy se nesměly jíst ihned po masitých. Bylo nutné zachovat odstup od jedné do šesti hodin.

Další základní předpis zakazuje jíst krev. „Také nebudete jíst žádnou krev, ať se usadíte kdekoli, ani krev ptactva ani dobytčat. Kdokoli by jedl jakoukoli krev, bude vyobcován ze svého lidu.“²⁶ A další výrok Hospodinův: „To bude provždy platné nařízení pro všechna vaše pokolení ve všech vašich sídlištích: nebudete jíst žádný tuk ani žádnou krev.“²⁷ Podobné verše je možno vyčíst ještě na různých místech Bible.

„Dlouhá staletí se spousta lidí pokoušela předpisy vztahující se k židovskému jídelníčku vysvětlit. Velcí učenci, filozofové, znalci Bible nebo Talmudu v nich viděli spojení hygienických zásad a racionální výživy, omezující nadbytek tuků, s morálními zásadami. Odříkání v jídle činí člověka dokonalejším, nedovolí mu příliš se soustřeďovat na tělesné potřeby a nutí ho věnovat se vyššímu duchovnu...“²⁸

Ježíš vnesl svým učením nové rozměry stolování. Svými výroky napadal boháče, kteří hýří, užívají života, přejídají se a opíjejí.

1.7 Problematika hladu

V Palestině se vybírala trojí daň: daň králi, daň chrámovému kněžstvu a daň Římanům. Aby měl Herodes dostatek peněz na svoje stavební záměry, konfiskoval půdu zadlužených sedláků, a ta později přecházela do majetku velkostatkářů, které zajímal jen výnos z exportu. Chudí lidé a vykořisťovaní sedláci se octli v neúnosné situaci a neměli naprosto z čeho přežít následující den. Další katastrofy jako sucha, epidemie, zemětřesení a zásobovací potíže v celé římské říši vyvolaly v Palestině v letech 46 a 47 po Kristu veliký hladomor. „Když byl v zemi

26 Lv 7,26

27 Lv 3,17

28 WIRKOWSKI Eugeniusz: Židovská kuchyně, Bratislava: Práca, 1992, s.10.

hlad, prodal Herodes ze svého paláce zlaté a stříbrné nádoby, aby obstaral obilí z Egypta. To rozdál těm, kteří si ho mohli koupit, ale i těm, kteří na něj neměli. Stejně tak v Babylonu, když byl nedostatek jídla, přivezly lodě pšenici z jiných míst.²⁹ Pravděpodobně můžeme díky této citaci vidět snahu Heroda zalíbit se lidem. Gn 3,18 říká „Budeš jíst trávu z pole“. Tak popisuje dobu neklidu a pohrom. Podobně je na tom i další výrok, že člověk bude jíst suchou travu. Lidé v době nedostatku jedli jen svatojánský chléb. V citátu z Gn, kde má jíst člověk trávu z pole, můžeme vidět trest daný Adamovi, který chtěl být rovný Bohu. „Člověk byl v zahradě korunován slávou a důstojností (Ž8), pro vzpuru však je odkázán na prokletou roli. Má v potu tváře dobývat svůj chléb. Je závislý na úrodnosti či neúrodnosti země. Proto se rozvinul rozsáhlý kult kolem role a pole, které člověk chtěl přinutit k štědrosti.“³⁰ Lidé od dob kamenné uctívali Kult Velké Matky, která byla považována za dárkyni života a úrody. Tyto kulty ale nemohly odstranit strach z neúrody, sucha, potop a následného hladu. Člověk hledal pomoc u různých bohů. Chléb jedl bez radosti a nadšení.

Pro zajištění obživy v Palestině bylo nutné vydělat asi tak 200 denárů³¹ ročně, což se málokomu podařilo. Jídlo chudých lidí bylo velmi skromné. „...hlavní potravu tvořil chléb (šedý) a olivový olej, k němu, když to šlo, se jedla zelenina (především cibule) nebo vejce; maso se prakticky nejedlo, když tak jen velmi výjimečně o velkých svátcích.“³² Z předchozích zmínek je však nutné dodat, že ne každý chudý si mohl chléb dovolit. Při některých slavnostech se podávalo maso pro celé město, a tak chudí lidé, pokud nějaké maso měli, mohli využít pouze této situace.

Když se slavila nějaká hostina, musili chudí často zůstat v atriu, protože nemohli přijít tak brzy jako bohatší a do triclinia³³ se tak nevešli.

Lidé z chudých poměrů často snídali a obědvali jenom samotný chléb. Večeře, pokud nebyli pozvaní na hostinu lépe situovaných lidí, se skládala obvykle z jednoho chodu. Předpokládá se, že stejně tak v Palestině v době Ježíšově se podávala denně 2 – 3 jídla. Mimoto

29 COOPER John: Eat and be satisfied, London: Jason Aronson Inc, 1994, s.41.

30 Výklady ke starému zákonu.Genesis, Praha: Česká biblická společnost, 1991, s. 38.

31 Denár - jedna z mnoha měn používaná na území Palestiny, která byla součástí římské říše; 4 sestercie = 1 denár (stříbrňák) jednodenní mzda obyčejného muže.

32 RYŠKOVÁ Mireia: Historicko-teologický úvod do Nového zákona, Praha: Karolinum, 2008, s. 68.

33 Triclinium bylo v [antickém Řecku](#) a [starém Římě](#) večeřadlo, místnost pro pořádání hostin a přijímání hostů; byla v něm umístěna tři lehátka pravoúhle podél stěn stolu.

F. Kunetka ve své práci Židovské kořeny křesťanské anafory³⁴ říká, že při soukromém jídle doma se jedlo v sedě, nikoli v leže, jak tomu bylo při velkých hostinách.

1.8 Skladba a příprava potravy

V antickém Izraeli se strava skládala převážně z pšeničného chleba, zeleniny a ovoce, doplněna mléčnými produkty a medem, což bylo jediné používané sladidlo. Ve Starém a Novém zákoně je celkem 158 zmínek o chlebě. Ze všech je patrné, že chléb byl základní potravou. V Novém zákoně hovoří Ježíš o svém těle jako o chlebu života (J 6, 35; J 6, 33; J 6, 51). O medu hovoří Bible 18 x v několika souvislostech. Jednou z nich je země zaslíbená oplývající mlékem a medem Dt 8, 8. O medu hovoří 5x nejčastěji ze všech knih Bible kniha Přísloví.(Př 16,24, 24,13, 25,16, 25,27, 27, 7). V první zmínce přirovnává med k vlídné řeči, ve druhé nabádá syna jíst med, opět jej patrně přirovnává k moudrosti, ve třetí zmínce je výstraha před přílišným požitím medu – obtěžováním svých bratrů atp.

O mase se zmiňuje Bible několikrát. Vedle pobízení k jídlu je zde v 1 S 2, 15 ve zmínce: „... dej masa, ať upeku knězi“ patrná úprava masa pečením. V části Nového Zákona Ef 5,30 se říká: „... jsme z masa jeho a z kostí jeho“. Tímto veršem jsou Efezští vybízeni k tomu, aby milovali své ženy, jako Ježíš Kristus miloval církev. Maso se jedlo jen zřídka, zvláště, pokud rodina nepatřila k bohatým vrstvám. Když byl konzumován chléb, musel počkat ten, kdo jej začal brát a lámat, než se před každého stolovníka umístí sůl nebo jiné ochucovadlo, v kterém se chléb namácel. Ochucovadlem je míněn pokrm, který byl vyráběn z oliv a cibule. Dále byl na stole ocet s jistým množstvím zeleniny. Chléb takto namáčený se stával chutnějším. V době Talmudu se vyráběl z pěti druhů obilí. Byly to některé druhy pšenice a ječmene. Nebylo žádnou výjimkou vyrábět chléb také z prosa, rýže, čiroku a čočky. V pozdější době se pekl většinou jen z pšenice a ječmen začal platit jako jídlo pro chudinu a degradoval na krmivo pro dobytek.

V době Talmudu tvořil chléb 53 až 55 procent příjmu kalorií. V palestinských vesnicích byly ruční mlýnky. V Babylonu, který byl pod perským kulturním a technickým vlivem, bylo možno vidět vodní mlýny.

Ženy v Palestině, zvláště na vesnicích, mlely zrní tři hodiny před svítáním, aby obstaraly mouku na pečení chleba pro pěti-šestičlennou rodinu. Ve větších městech nosily pšenici k

34 S. 36.

profesionálním mlynářům, ti ji umleli na mouku a poslali těsto do pekárny, kde se peklo ve velké troubě, která byla podobná našim současným troubám, ale zabudovaná do země. Za Nehemijášových časů³⁵ byli v Jeruzalémě profesionální pekaři, od kterých se dal koupit hotový chléb. Uchovával se metodou, která byla obvyklá pro uchovávání masa a ryb, a to v košíku nebo kusu látky, či umístěný do malého košíku zavěšeného ze stropu.

Z Talmudu se dá vyčíst mnoho názvů chleba, které poukazovaly na různé tvary, velikost a ingredience, z kterých byl vyráběn. Avšak identifikovat konkrétní chléb s názvem je velmi těžké. Pšeničný chléb z výběrové mouky se jedl o šabat, během týdne chléb z běžné mouky a z otrub. Chudí v Palestině jedli mimo chléb z ječmene také tmavý pšeničný bochník nazývaný cibar, z latinského názvu pro černý chléb (panis cibarius), což byl bochník, který nebyl chutný a bylo těžké ho strávit, protože byl vyroben z hrubé mouky. V Bibli o něm však není zmínka žádná.

Další oblíbenou surovinou byly luštěniny. Jeruzalémský Talmud³⁶ udává recept na fazolové jídlo. Podle tohoto receptu je potřeba přelít rozpraskané, studené fazole octem a takto je zahřát. Tak se luštěniny vylepší. Protože byly levné, jedli je převážně chudí lidé. Podle traktátu Berakot³⁷, se jídlo chudého člověka často skládalo z chleba a soli. Většina rodin jedla chléb se zeleninou jako sendvič nebo jen samotnou zeleninu.

Na užití melounu odkazuje Nu 11,5. „Rozpomínáme se na okurky a melouny.“ Jedná se o úryvek, kde lid putující k zaslíbené zemi vzpomíná na hojnost, kterou požíval v Egyptě.

Během zimy sbírali chudí lidé ibiškový list. Zahradní zeleninu jako artyčok, zázvor, celer a řeřichu sbírali židovští farmáři. O řeřiše se zmiňuje Nu 9,11, kde Hospodin sděluje Mojžíšovi, jak budou oslavovat hod beránka muži, kteří se poskvřili při mrtvém a nemohli se zúčastnit oslavy ve správný čas. Podle příkazu Hospodina se dá vysoudit, že se řeřicha jedla za čerstva, případně sušená. O šafránu se zmiňuje Pís v souvislosti s opěvováním nevěsty a její vůně je přirovnávána mimo jiné k šafránu, pupkovi a skořici (Pís 4,14). Olivy se nakládaly, protože za čerstva byly považovány za příliš hořké a používaly se tak jen na olej.

Nedávno byl objeven stroj na zpracování oliv. Ten byl datován do sedmého století před

35 Nehemijáš - 5. stol př. n. l.

36 Jeruzalémský Talmud - Jeruzalémský Talmud neboli Talmud Jerušalmi je redakce Talmudu vytvořená v Izraeli během čtvrtého století n.l. Je tvořen starší Mišnou, záznamem ústních náboženských tradic Židů, a rabínskými komentáři zvanými Gemara.

37 Traktát Berakot - první traktát talmudské Mišny.

Kristem. Odhaduje se, že průmysl olivového oleje v Galileji zkolaboval po vzpouře Bar Kochby roku 135 n. l. Vzchopil se však na konci druhého století nebo na začátku dalšího. Fíky byly jedním z nejdůležitějších druhů ovoce a v Mišně můžeme najít zmínku o fíkovém zákusku nebo sušených fících. V Bibli je celkem 22 zmínek o fících. Často jsou přirovnávány k planému fíku, který nenese ovoce.(Lk 13,7).

Někdo si myslí, že Židé získali citrónovník během svého vyhnanství v Babylonu, někteří zase přisuzují citrónovník řeckým usedlíkům v Judeji. Talmud, říká, že se plody nakládaly s octem nebo vařily na kaši.

V Bibli není mnoho zmínek o sýrech, ale Talmud se o nich zmiňuje často. Starý zákon mluví o sýru ve 2 S 17,29: „.....i med a máslo, ovce a kravský sýr Davidovi a lidu, který byl s ním, aby pojedli.“ Tím poukazuje na fakt, že tato potravina byla přidána do jídelníčku právě v tomto období. Jeruzalémský Talmud poskytuje několik odkazů na přípravu tvrdého sýra. V antické Mezopotámii se vyrábělo 18 až 20 druhů sýra. Také se používal jako náplň do chleba místo zeleniny.

Mléko bylo sice oblíbený nápoj, ale přisuzovaly se mu také léčebné účinky. O kozím nebo kravském mléce se tvrdilo, že má hojivou funkci. Talmud se zmiňuje o tom, že když jistý R. Judah ben Baba onemocněl, vzal kozu, přivázal jí za nohy postele, aby mohl od ní sát teplé, čerstvé mléko. O mléce se zmiňuje Bible celkem 35x. Několikrát se mluví o konzumaci kravského a koziho mléka (Př 27, 27; Ex 23,19), ale podobu mléka a medu má i země zaslíbená Hospodinem (Ex 3,8; Ex 13,5). Jak je již uvedeno v kapitole Význam potravy a její konzumace v rámci antické židovské kultury v době Ježíšově, bylo zakázáno konzumovat maso s mlékem a vařit kůzle v mléce jeho matky (Ex 23,19; Dt 14, 21)

Jíst maso se stalo zvykem hlavně o šabatu, o slavnostech a při různých rodinných příležitostech, když byli pozváni hosté.

Maso se nejprve jen vařilo a v pozdějších dobách se upravovalo formou uzení, smažení, solení, nakládání nebo pečení (1 S 2,15) na rožni. Mezi obvyklé výrobky z masa patřily i párky, které se s chlebem napíchly na jehlu a podávaly strávníkům.

Za zmínku stojí i nádrže na ryby, které byly vybudovány v Tiberiadě. Město Migdal Nunia bylo známé produkcí a komercí slaných ryb. Ty se solily a nakládaly takto. Rybáři přinesli předem nasolené ryby na tržiště v koších. Sůl se sypala do otvorů a ryby byly přikryty rohožemi.

Tím došlo k vyplavení tělesných tekutin a ryba se impregnovala. Před následnou konzumací se musela opláchnutím zbavit soli. Lidé ji upravovali vařením, grilováním, vařením v mléce, mícháním s vajíčky a smažením.

Jak je patrné, Židé znali nudle – těstoviny. Ty vypadaly jako nekvašené, tenké, ploché sušenky těsta jedené s olejem a medem. Mišna se zmiňuje o syrských koláčích ve tvaru figurek, koláčích z piškotového těsta nebo krekrů, medových koláčích a těstovinových kuličkách. V Talmudu jsou také zmínky o tenkých sušenkových prstýncích známých jako Kaak, které jsou dodnes u Židů oblíbené. Medové koláče se vyráběly z kvalitní mouky uhnětené s máslem a medem. Není známo, zda palestinští a římské Židé znali moderní lívance, skládající se z másla, mléka, vajec a mouky. Podobný zákusek se vyráběl z mleté pečené čočky navlhle medem. Talmud také naráží na jakousi směs, která byla vyrobena z mletého masa smíchaného s kořením a vínem.

Po zboření Druhého chrámu se našlo jisté množství lidí, kteří kvůli askezi nejedli maso ani nepili víno.

„Příležitostí k sestavení pestřejšího židovského jídelníčku jsou četné svátky...“³⁸ Nejčastějším svátkem je šabat. Slaví se jednou týdně a trvá od pátečního do sobotního večera. V tento den se nesmí pracovat. „Na počest šabatu mají být připravena nejméně tři hlavní jídla: páteční večeře, snídaně v sobotu ráno a třetí, sobotní jídlo většinou podávané jako pozdní oběd.“³⁹ Pro oslavy tohoto svátku je typické podávání bochníku chleba zvaný *chala*, který vypadá podobně jako naše vánočka. Podávají se 2 kusy tohoto chleba, což má připomínat dvojitou porci many, kterou dostali Izraelité po odchodu z Egypta. Po večeři a modlitbách přichází *kiduš* (požehnání) nad vínem⁴⁰. Jídlo v páteční podvečer v Palestině obsahovalo tři důležité elementy: žehnání řečené nad vínem a chlebem a čisté rybí jídlo. Víno se stalo součástí každé slavnostnější hostiny.

Večeře byla zahájena pitím lehkého vína, které se jmenovalo *mulsum*. Jednalo se o aperitiv se slabým obsahem alkoholu. Toto víno se mísilo s medem.

O páteční noci se podávala čistá rybí večeře. Ta byla pravděpodobně jedním z hlavních

38 WIRKOWSKI Eugenius: Židovská kuchyně, Bratislava: Práca, 1992, s.10.

39 DE VRIES Simon Philip: Židovské obřady a symboly, Praha: Vyšehrad, 2008, s.58.

40 Kiduš na víně - požehnání nad pohárem vína; součást slavení.

jídel této noci, ale můžeme předpokládat, že se jedla pouze ryba. První zmínka o rybě pochází z Mišny. Tato ryba bývá popisována jako tuňák. Také se připravoval koláč s vařeným masem a bramborem. Čisté rybí jídlo servírované páteční večer předznamenává mesiánskou hostinu, která symbolizuje naději nesmrtelnosti, pro kterou byli Židé ochotni podstoupit velkou finanční obět'.

Z Talmudu víme, že se o šabatu podávalo teplé jídlo. To muselo být opečené před západem slunce. Rabíni se usnesli, že jídlo, které bylo ponecháno v hrnci na kamnech o šabatu, se nesmělo jíst, pokud se začalo srážet. Mezi jídla, která byla zakázána, patřilo mleté maso, kapusta a fazole, protože u nich často docházelo ke zkvašení. Velké množství masa bylo dušeno s obilím a zeleninou. Když se přiblížil předvečer šabatu, lidé přikrývali jídlo, aby zůstalo horké. Podle Mišny mohlo být horké jídlo přikrýváno kusy látky, nebo produkty, jako je kukuřice, peří, piliny, česaný len. Mohli ho také přikrývat kůží a usněmi.

Svátku Nového roku se říká hebrejsky Roš-ha-šana. Je slaven některý zářijový/říjnový den. Na jídelním lístku byly opět ryby, zelenina, ovoce. Především hrozny a granátová jablka, která vyjadřují naději, že Hospodin nalezne tolik dobrých skutků u dobrého Žida, jako je zrněk v granátovém jablku. Svátek Jom Kippur je slaven 10 dní po Novém roce.

Sukot, Svátek stánků se slaví jako připomínka putování Izraelitů přes poušť do zaslíbené země. Symbolem tohoto svátku jsou palmové, vrbové nebo myrtové větve nebo citrusový plod zv. etrog.

Dalším svátkem je Chanuka neboli Svátek světel, který se slaví jako památka na očištění a vysvěcení jeruzalémského chrámu, který zneuctil Antioch IV. Epifanes, v roce 165/4 před Kristem.

Svátek Purim, neboli Svátek losů, se slaví na počest záchrany Židů královnou Ester. Typickým jídlem byla chala, víno med a ovoce.

Svátek Pesach⁴¹ je jedním z nejdůležitějších židovských svátků vůbec. Slovo Pesach znamená překročení. Slavením tohoto svátku si Židé připomínali svůj útek z Egypta Ex 12,1. Hospodin vybízí Mojžíše a Árona, aby si každá rodina opatřila beránka. Ten má být bez vady, stáří jednoho roku, samec. Po jeho zabití měl lid potřít krví veřeje a nadpraží u domů, v kterých jej jedli. Maso mělo být upečené na ohni a jíst se k němu měly nekvašené chleby s hořkými

41 Pesach - židovský svátek oslavující vyvedení lidu Hospodinem z egyptského otroctví; slaví se po prvním jarním úplňku.

bylinami. Dále se nemělo jíst nic vařeného ve vodě ani syrového.

Slavení Židů vypadalo pravděpodobně následovně. Za soumraku čtrnáctého nisanu⁴² bylo vybráno zvíře, které se obětovalo. To bylo napíchnuto na dřevěné hole, aby se dalo opéct bez zlomení kostí, jak je uvedeno v Ex 12,9, poté, co žaludek, ledvinky a kosti byly přemístěny a krev odtekla díky velkému množství soli. Muži ponořili své prsty do velikonoční krve a pomazali jí dětská čela, přičemž okenní překlady a veřeje jejich domů byly zamazány podobně. Každá rodina dostala porci pečené ovce s hořkými bylinkami. Cokoliv zbylo, bylo sesbíráno další ráno a spáleno na oltáři. Rituál předepisoval, aby zatímco jedí, měli obuté sandály, dále připevněné opasky a hole v ruce. Velikonočního beránka zabíjel zpočátku otec rodiny, posléze byl zabíjen v jeruzalémském chrámě. Pesach byl poutním svátkem, kdy rodiny (pokud mohly) putovaly do Jeruzaléma.

Pascha byl svátek, ve kterém byla nová ječmenná sklizeň jedena po dobu sedmi dní ve formě nekvašeného chleba bez nečistot.

Jinak oslavy vypadaly v době Chizkijáše 2 Pa 30, jinak za Jóšijáše 2 Kr 23, 21nn a 2 Pa 35,1-19.

O slavení Pesachu v době Ježíšově je nejvíce zmínek v Novém zákoně.

Stůl, na kterém jedli, byl nižší a kolem něj se leželo. Nejprve se uskutečnily úvodní obřady, kdy byl otci rodiny předložen první kalich. Ten pronesl požehnání nad vínem. Následovalo vypití prvního kalicha. „Následuje umytí rukou, při kterém se neříká žádná berakah“.⁴³ Otec rodiny namáčel zeleninu do omáčky. Po období zničení chrámu se jedla zřejmě dvě teplá jídla místo beránka.

Další část pesachové večeře tvořilo nalití druhého kalichu, což je kalich vyprávění – pesachové hagady. Děti se ptaly, co tato noc znamená, a předsedající odpovídal a vyprávěl příběh Židů o putování pouští. Druhý kalich je vypit s požehnáním nad vínem. Přichází umývání rukou a zahájení jídla. Typické bylo podávání chleba zvaného maces. Jednalo se o nekvašený chléb, který byl zadělán z vody a mouky. „Chleba je nám, stejně jako byl jim znamením spěchu, proto těsto nesmělo vykynout. Chléb představoval nouzi otroctví, kterou zakoušeli, když neměli ani čas v

42 Nisan - je první měsíc biblického a sedmý (osmý, při přestupném roku) měsíc občanského židovského kalendář.

43 KUNETKA František: Židovské kořeny křesťanské anafory, Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994, s.62.

klidu pojíst. K nekvašenému chlebu a pesachovému beránku patří ještě hořké byliny, *maror* na znamení jejich trpkého života v Egyptě.“⁴⁴

Po této části následuje večeře a zákusek neboli poslední jídlo. Po jídle přichází modlitba a je namíchán třetí kalich. Následně je namíchán čtvrtý, nad kterým se proneslo požehnání. Vzápětí přichází závěrečné požehnání.

Jak již bylo zmíněno, hlavním pokrmem chudého člověka se stal chléb, a to jak ve všedních dnech, tak i o svátcích. Namácel se v ochucovadle. Mohla jím být také jenom sůl. Některé rodiny, které měly k dispozici i zeleninu, ji jedly s chlebem ve formě sendviče. Teplé jídlo se vařilo jednou denně. Lidé jedli zeleninu, luštěniny, vesměs ve formě kaše. Oblíbené bylo také pití mléka, které se podávalo i hostům. Ovce nebo krávy dojily ženy a děti. Z takto získaného produktu vyráběly sýr a jogurt, tvrdý tvaroh, podmásli a máslo. Ženy musely obstarávat vodu donáškou od dalekých studen.

Maso se jedlo především o svátcích, jako je šabat, a při rodinných oslavách, když přišli hosté. Nejvíce se zvířata zabíjela ve čtyřech obdobích během roku. Byl to podvečer posledního dne Svátku stánků, podvečer prvního dne Paschy, podvečer svátků židovských letnic a předvečer Nového roku. Lidé té doby už také znali párky, které se podávaly s kouskem chleba umístěné na jehle. V Palestině se ryby jedly převážně o svátcích, jak už bylo zmíněno.

1.9 Odchytky od ostatních kultur

O odlišnostech ve stravování a podávání jídla je možné mluvit už jen z toho důvodu, že Židé uctívali jediného Boha, na rozdíl od ostatních národnostních seskupení té doby. Jídlo bylo spojené s díkůvzdáním za daný pokrm. Z pokrmů bylo vyloučeno konzumování masa zvířat, která platila za nečistá. Tím měl jídelníček Židů odlišný charakter. Také hostiny bývaly zdá se mnohem střídmější v konzumaci alkoholu; opilost a sexuální nevázanost, běžné v rámci antických řecko-římských hostin byla s posměchem kritizována.

Je jisté, že rozdíly v surovinách panovaly i mezi Židy v diaspoře a Palestině. Tak například zatímco Palestina se vyznačovala potravinami jako olivový olej, víno a pšenice, babylonské podnebí, hlavně na jihu, znemožňovalo pěstovat vinnou révu a olivové stromy, a proto je nahradila produkce piva a sezamového oleje. V Babylonu bylo kolemjdoucím dovoleno

44 DE VRIES Simon Philip: Židovské obřady a symboly, Praha: Vyšehrad, 2008, s.114.

konzumovat divoké datle. Různé židovské komunity používaly různé druhy olejů. Babyloňané měli pouze sezamový olej, Médové zase jen ořechový. Díky množství ryb v babylonských řekách a kanálech se ryby často konzumovaly v průběhu týdne, zatímco v Palestině se jedly pouze o šabatech. Pivo se hojně pilo v jižních částech Babylonu. Lepší a kvalitnější druh se produkoval z ječmene a byl znám jako střední pivo, zatímco levné druhy piva se vyráběly z datlí. Pravděpodobně do šestého století před Kristem se hojně pila datlová šťáva, která se stala nejpoblárnějším nápojem v Babylonu. Palestiňští Židé pohrdali stravou babylonských Židů, hlavně různými jidly z obilí. Posmívali se jim, že jedí ovesnou kaši s chlebem a říkali tomu jedení chleba s chlebem. Stejně ostří byli vůči dalšímu babylonskému jídlu ze zrní nazývanému *kutah*, které bylo Židy z Babylonu velmi oblíbené. Ti také vyráběli kaši z mouky z nezralého zrní nazývaná hasila, což je slovo perského původu. Toto jídlo bylo sušeno v troubě. Je pravděpodobné, že palestinská komunita konzumovala méně zrnitých jídel, zato jedla větší množství zeleniny, vařených fazolí a čočky než babylonští Židé.

Slavení velkých, židovských svátků však probíhalo podle jasně daných pravidel, kterými se Židé řídili.

1.10 Exkurz do současných židovských stolovacích zvyklostí

Nejprve k slavení svátků. Pesach se dnes slaví podobně jako v biblických dobách. Židé si připomínají vysvobození z Egypta. Nejí se nic kvašeného, jen nekynuté chleby macesy.

Během večere se předčítá speciální hagada, která vypráví o útěku Židů z Egypta a nutí tak současníky, aby si připomínali, co se vlastně tehdy stalo. Tuto událost mohou lidé vnímat jako oslavu Vánoc.

„V hlavní části večere se většinou jí nějaké dobré hutné masité jídlo, ale kromě toho se před tou slavnostní částí jedí takové zvláštní ochutnávky jiných jídel, které všechny symbolizují určité aspekty příběhu. Takže se například jedí hořké byliny, v našich zeměpisných šířkách většinou křen. Ty symbolizují hořkost otroctví, které Židé zažívali v Egyptě.“⁴⁵ Směs jablek, vína, rozinek a oříšků se nazývá charoset. Má připomínat maltu, se kterou Židé pracovali v Egyptě. Dále zelenina jako brambory nebo petržel, která se namáčí do slané vody a připomíná pot otroků v

45 ŠUSTOVÁ Jana: Židovský svátek Pesach připomíná vyvedení Židů z egyptského otroctví, [http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/judaismus/_zprava/370142_\(20.2.2010\)](http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/judaismus/_zprava/370142_(20.2.2010)).

Egyptě a zelenina jednoduchou stravu, kterou jedli. Na stůl se také dává kost. Většinou se jedná o kuřecí, i přesto, že by to měla být kost beránčí. Ta připomíná, jak anděl smrti procházel Egyptem a zabíjel prvorozené a vynechával domy Židů. Od toho také pochází název Pesach, což znamená překročit. Je důležité rozlišit, zda se jedná o Židy v Čechách, Polsku nebo Izraeli. Ve střední Evropě se jí často nadívána ryba zvaná *gefilte fiš*. Toto jídlo se jí často i o šabatu. V jemenské nebo marocké domácnosti je možné při této oslavě dostat na slavnostním talíři třeba jehněčí nebo kuřecí maso.

Současní Židé si na rozdíl od těch, kteří utíkali z Egypta a večeřeli pesachového beránka ve spěchu, udělají na večeři čas a pohodlí. Lidé chtějí ukázat na to, že jsou svobodní a nemusí chvátat. Sederová večeře má svá pravidla, a tak stejně jako v dobách Ježíše se děti ptají na čtyři otázky. První otázka je, proč se jí během celého roku jak kvašené tak i nekvašené chleby, ale při slavení tohoto svátku pouze nekvašený. V další otázce se ptají, proč se celý rok jí různá zelenina a tento večer jen hořká, následná otázka má zjistit, proč se celý rok do ničeho zelenina nenamáčí a tentokrát se namáčí dvakrát do slané vody a podruhé do charosetu a poslední otázka je, proč si během celého roku můžou vybrat, jestli se budou opírat během večeře o opěradlo a jíst tedy ležérně nebo jestli se nebudou opírat, ale tuto noc se opírají.

Sederový talíř se symbolickými pokrmami

Polévka s macesovým knedlíčkem

Hlavní chod

Sederová mísa

V tradičním židovském jídelníčku můžeme najít hovězí, telecí a skopové maso, ryby vnitřnosti, drůbež, chléb kvašený i nekvašený, vánočku, chalu, koláče. Pije se pivo, minerálky, sodovka nebo židovská slivovice zvaná pejsachovka. Nejdůležitější nápoj je ale víno.

Na závěr této části si povšimněme jedné varianty receptu na zmíněnou nadívanou rybu Gefilte fiš:

Děrovač na macesy

„1 kapr, 150 g macesů, 500 g cibule, 2 vejce, 120 g mandlí, 50 g rozinek, 40 g želatiny, pepř, sůl

Kapra zbavíme šupin, odřízneme hlavu, opatrně vybereme vnitřnosti, aniž kapra

rozřízneme, což se nám povede nejspíše lžící, a vnitřek vypláchneme. Rybu naporcujeme a opatrně oddělíme maso od kůže, tak, abychom ji nepoškodili, poté vyjmeme páteř a kosti. Z hlavy odstraníme oči, vyřízneme skřele a důkladně propláchneme. Hlavu i páteř vaříme ve vodě a vývar uschováme. Umeleme rybí maso, 150 g ve vodě namočených a vymačkaných macesů a 300 g oloupané cibule. Přidáme 2 žloutky, sníh ze 2 bílků a 70 g oloupaných a nadrobno nasekaných mandlí. Ochutíme solí, pepřem, cukrem a vše řádně promícháme. Nyní kapří kůži po jednotlivých dílech naplníme masovou směsí, porce zalijeme přecezeným teplým vývarem a v hrnci je zvolna vaříme asi 10 minut. Přidáme 200 g drobně nakrájené cibule, 50 g nakrájených rozinek a 50 g nasekaných mandlí. Osolíme, opepříme, podle chuti přisladíme a vaříme dalších 15 minut. Před ukončením varu přidáme 40 g želatiny namočené ve vodě a pak odstavíme z ohně. Na oválné míse z jednotlivých porcí včetně hlavy a ocasu sestavíme původní tvar kapra, polijeme ho vývarem a necháme ztuhnout. Podáváme s chalou. Nejvhodnější je kapr o váze do 2kg.⁴⁶

Tradiční receptura nařizovala rybu vykosit ještě na tržišti. Maso se umlelo s vejci, cibulí a dalším kořením, a takto vzniklou směsí byla naplněna kůže z ryby znovu. Ta byla dále podávána s mrkví a cibulí.

V dnešní době se na různých místech, kde Židé připravují Gefilte fiš, vzniklou směsí neplní kůže ryby a nesestavuje její původní tvar, ale upravuje se do tvaru knedlíčků nebo oválných pirožek, který je získaný z vývaru rybí hlavy a páteře. Pirožky jsou pak vychlazeny a podávány s želatinou a křenovým octem.

Její chuť může být slaná nebo ostrá. Ryba, jak již víme, je neutrální pokrm a může být jedena jak s masem, tak mlékem.

46 SAXLOVÁ Magda, SÝS Karel: Moderní židovská kuchařka, Praha: Kvarta, 2005, s.63.

2 JEŽÍŠ A DOBOVÉ PŘEDPISY VZTAHUJÍCÍ SE K JÍDLU

2.1 Výroky Ježíše vztahující se k jídlu

V první části jsme se seznámili s průběhem hostin Starého a Nového zákona, skladbou a přípravou jídel a ve druhé se zaměříme na tuto problematiku z hlediska Nového zákona, na Ježíšův vztah k jídlu a poselství pronesená při hostinách nebo manipulaci s jídlem. Otázky, které u jídla řešil, věci, které z toho pro nás vyplývají.

Nejprve se podíváme na slovo „stolovat“. To je v Novém zákoně uvedeno několikrát. Nejčastěji při zmínce o společenství s hříšnými nebo nemocnými. Mat 8,11 „Pravím vám, že mnozí od východu i západu přijdou a budou stolovat s Abrahamem, Izákem a Jákobem v království nebeském;“ Dále Mt 9, 10-11. „Když potom seděl u stolu v domě, hle mnoho celníků a jiných hříšníků stolovalo s Ježíšem a jeho učedníky. Farizeové to uviděli a řekli jeho učedníkům: Jak to, že váš Mistr jí s celníky a hříšníky?“ Dalším citátem je Lk 5, 29 „A ve svém domě mu připravil velikou hostinu. Bylo tam množství celníků a jiných, kteří s ním stolovali.“ A závěrem Lk 13,29 „A přijdou od východu a i západu, od severu i jihu a budou stolovat v Božím království.“

V prvním citátu přirovnává Ježíš hostinu k nebeské odměně pro ty, kteří jej budou následovat. Jedná se především o lidi, kteří jsou zbožnými Židy považováni za špatné. Ježíš upozorňuje tyto zbožné, že jsou do sebe tak zahleděni, že i ti, kterými se ve společnosti pohrdalo, předchází zbožné do božího království. To dále dosvědčuje i druhý citát, kdy Ježíš přímo sám stoluje s hříšníky a celníky, a také třetí, kde zákoníci a celníci vyčítají Ježíši, že jí s hříšníky. Ten jim odpovídá: „Lékaře nepotřebují zdraví, ale nemocní. Nepřišel jsem volat k pokání spravedlivé, ale hříšníky.“ (Lk 5 32-33) Ti však nemohli jeho slovům porozumět. Jak je uvedeno v kapitole o pořádání židovských hostin, je možné si všimnout, jak k hostinám přistupovali zbožní Židé. Pokud byli pozvaní na hostinu, zjišťovali si dopředu, kdo na ní bude přítomen. Pokud se tam nacházel člověk nečistý, vůbec se hostiny nezúčastnili. Není tedy divu, že si pokládali otázku, kdo je ten člověk, který káže o morálce a pokání a stoluje s hříšníky.

Nyní se zaměříme na výskyt slova jídlo. Lk 24, 41 „Když tomu pro samou radost nemohli uvěřit a jen se divili, řekl jim: Máte něco k jídlu?“ Jedná se o citát z poslední kapitoly Lukášova evangelia, kde se vzkříšený Ježíš setkává s učedníky, otvírá jim mysl a učí je porozumět Písmu.

Schází se s nimi u večeře, tak jak to činil za svého života. Můžeme předpokládat, že důvodem, proč se jim zjevil při večerním jídle, byl fakt, že se při této příležitosti scházeli obvykle všichni a že se jednalo o důležitý společenský akt dne.

Několik následujících výroků, které Ježíš pronesl v souvislosti s jídlem nebo hostinou, se dá vysvětlit různými způsoby. V Mt 6,31 nás výrokem „Nemějte tedy starost a neříkejte: co budeme jíst? Co budeme pít? Co si budeme oblékat?“, vybízí k tomu, abychom neměli přespřílišnou starost o svůj život a spoléhali na nebeského Otce. Upozorňuje na fakt, že Bůh o našich potřebách ví, a protože se stará o veškeré své stvoření, které nemá duši, tím spíš neopomene nás a naše starosti.

V Novém zákoně si můžeme všimnout i dalších výroků Ježíše vztahujících se k jídlu, které měly přesvědčit Židy, že je před jídlem důležitější připravit srdce pro Boha, než se umýt. Pro ty byla tato myšlenka těžce přijatelná, neboť měli od Mojžíše a ve svém výkladu (ústní tradici) jasně daná pravidla pro úpravu a konzumaci jídla a pro vlastní účast na hostině. Farizejové a zákoníci přišli k Ježíši a ptali se: (Mk 7,5) „Proč tvoji učedníci porušují tradici otců? Vždyť si před jídlem neomývají ruce!“ „Rozlišování mezi čistým a nečistým – u lidí, zvířat a věcí – bylo v Izraeli zvykem od časných dob. Jako všechny ostatní národy si totiž byl Izrael vědom toho, že přístup k Bohu a společenství s Bohem nejsou v žádném případě samozřejmostí. Všechno, co se smělo přiblížit nebo přinést Bohu, se nazývalo čistým.“⁴⁷ Pokud chtěl zbožný Žid zůstat ve společenství se svým Bohem, musel zachovávat rituální předpisy, které se týkaly čistoty. Nešlo jen o kontakt s nečistou věcí, ale s lidmi, kteří se o Boha nestarají, čímž byl jejich život prostoupen nečistotou. Z tohoto důvodu bylo nutné, aby si zbožní Židé před tím, než začali brát do rukou chléb, omyli ruce. Ten, jak víme, se před konzumací žehnal.

Ježíš farizeje a zákoníky nazval pokrytci, (Mk 7,6) jejichž srdce je daleko od Boha, protože si zakládají na okázale dobrých skutcích, aby byli uznáváni lidmi, ale na Bohu jim nezáleží. Tento výklad podporuje i Mt 15,20 „To jsou věci, které člověka znesvěcují; ale jíst neomytýma rukama člověka neznesvěcuje.“ Tomuto verši předchází výčet špatných lidských vlastností, které vychází ze srdce a které, jak Ježíš říká, člověka špiní. Jsou jimi špatné myšlenky, vraždy, cizoložství, smilstvo, loupeže, křivá svědectví a urážky. Ježíš neodmítal mytí před jídlem

47 LIMBECK Meinrad: Evangelium sv. Marka, Malý stuttgartský komentář. Nový zákon, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, s. 86.

jako takové, ale vystoupil vůči zákoníkům ostře, „...aby pranýřoval povrchnost, ke které mají takové rituální úkony vždy blízko....A ještě dále: Jak dovedně rušíte Boží přikázání, abyste zachovali svou tradici!“⁴⁸

V Novém zákoně je mnoho míst k zamyšlení se nad výroky spojené s jídlem či hostinou, ale mezi další, a to velmi důležité, které ukazují na osobu Ježíše Krista, který sám sebe nazývá pokrmem patří J 6, 53–57. „Ježíš jim řekl: Amen, amen, pravím vám, nebudete-li jíst tělo Syna člověka a pít jeho krev, nebudete mít v sobě život. Kdo jí mé tělo a pije mou krev, má život věčný a já ho vzkřísím v poslední den. Neboť mé tělo je pravý pokrm a má krev pravý nápoj. Kdo jí mé tělo a pije mou krev, zůstává ve mně a já v něm. Jako mne poslal živý Otec a já mám život z Otce, tak i ten, kdo mne jí, bude mít život ze mne.“ Učedníci pochopili, že se jim chce Ježíš darovat. Složitější na pochopení pro ně byla symbolika pití vína – Ježíšovy krve z jednoho kalicha. Ten, kdo předsedal stolu při paschální večeři, mohl nabídnout svůj kalich pouze jednomu člověku, kterého chtěl vyznamenat. Při této příležitosti pili všichni z Ježíšova. Malý stuttgartský komentář, Evangelium sv. Marka⁴⁹ říká, že Ježíš činí apoštoly účastníky Nové smlouvy s Bohem, která bude mít svůj základ v jeho krvi. Tak jako Mojžíš, který uzavřel první smlouvu s Izraelem, učinil Ježíš nyní Novou krevní smlouvu s lidem. Tímto gestem očekával naplnění Božího království.

Výroky z Mt 25,35 a Mt 25,42 také vybízejí k solidaritě s chudými, nemocnými, postiženými a všemi bratry a sestrami tohoto světa, když zde Ježíš říká: „Pojďte požehnaní mého Otce, ujměte se království, které je vám připraveno od založení světa. Neboť jsem hladověl a dali jste mi jíst, žíznil jsem a dali jste mi pít, byl jsem na cestách a ujali jste se mne,...“ a „Hladověl jsem a nedali jste mi jíst, žíznil jsem, a nedali jste mi pít,...“ Dokonce upozorňuje na to, že bez takového milosrdenství není možné přijít do božího království. Následující výrok, který má naši domněnku potvrdit, může znít poměrně tvrdě. Mt 25, 45-46 „On jim odpoví: amen, pravím vám, cokoliv jste neučinili jednomu z těchto nepatrných, ani mně jste neučinili. A půjdou do věčných muk, ale spravedliví do věčného života.“

Některé citáty Ježíše jsou spojeny s předobrazem božího království. Lk 22,30 „...abyste v mém království jedli a pili u mého stolu; usednete na trůnech a budete soudit dvanáct pokolení

48 LIMBECK Meinrad: Evangelium sv. Marka.Stuttgartský komentář.Nový zákon, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, s. 87.

49 182.

Izraele. “ Tím dává apoštolům, kteří s ním vytrvali ve zkouškách, účast na nebeské hostině, budou soudit dvanáct pokolení Izraele.⁵⁰

2.2 Kritický a pozitivní charakter Ježíšových výroků

Kritický přístup jsme již nastínili v předchozí kapitole. Ježíš přišel se svým učením do doby, kdy neexistovala média, a lidé, zvláště ti obyčejní, nebyli zvyklí cestovat. Zůstávali na svých místech, kde žili a pracovali, takže pokud se k nim měla dostat nějaká novina, musel k nim někdo přijít a přesvědčivě je informovat.

Ježíš měl ztíženou situaci tím, že pokud kázal ve svém rodném místě, jeho posluchači znali rodinu, ze které pocházel, a tudíž některá jeho tvrzení nebyla přijata, nebo je lidé dokonce odmítli. Toho je možné si všimnout ve výroku Pána v Janově evangeliu J 6,42 „A říkali: Což tohle není Ježíš, syn Josefův? Vždyť známe jeho otce i matku! Jak tedy může říkat: Sestoupil jsem z nebe!“ To Pán dál potvrzuje u Lk 4,24 „Řekl: Amen, pravím vám, žádný prorok není vítán ve své vlasti.“

Avšak Ježíš Kristus měl velmi citlivý přístup k lidem a konal zázraky, promlouval jim do duše a stýkal se jak s chudáky, tak s boháči. Jeho učení bylo přijímáno hlavně chudými, nemocnými a hříšníky. Proč vlastně boháči, farizeové a znalci zákona nedokázali jeho slova přijmout? Zaměříme se především na téma stolování. Pokud se podíváme zpět na průběh židovské hostiny doby Ježíšovy, vidíme, že před každou sváteční hostinou bylo nutné se vykoupat. V průběhu stolování se několikrát přinášela voda a hosté si omývali ruce. Ježíš svými výše uvedenými výroky prohlašoval, že není nezbytně nutné se před jídlem mýt. Člověk se tím neznečistí a nemá hledět na tradici, která se dodržuje, ale místo toho raději zaměřit svou mysl a pozornost k Bohu. I přesto ale omývání neodmítá. Nelíbí se mu přehnaný důraz na tuto tradici, jako kdyby svatost záležela právě v ní. Ježíš tedy odmítá vidět zásadní důležitost omývání před jídlem jako boží příkaz, jako zásadní záležitost naplňování boží vůle, společenství s Bohem.

Další aspekt je možné nahlédnout z pohledu spolustolovníků. Zbožní Židé potřebovali vždy dopředu znát seznam lidí, kteří jsou na hostinu pozváni. Pokud shledali, že je mezi hosty někdo nečistý nebo nedostatečně zbožný, účast odmítli. Do této situace přichází Ježíš, který zve na hostinu slepce, chromé, nemocné, dokonce mravně nezpůsobilé, a klidně s nimi hoduje.

Ale kdo by se z farizejů chtěl stýkat s otrhanci, bezdomovci, lidmi ulice? Je jistě možné,

50 159.

že se někteří z uznávaných kruhů nechali učením a chováním Ježíše oslovit, obrátili se, činili pokání, rozprodali svůj majetek a následovali ho, avšak rozhodně se muselo jednat o minimum takových.

Na druhé straně chudáci, kteří byli společenskou spodinou, byli Ježíšovým učením zváni do boží království. Lidé bez naděje, odmítání, opovržením hodní nebo prostě jenom prostí a chudí byli přijímáni Božím Synem a nechali jej konat zázraky, obdarovávat se jím a vydávali se na cestu, která jim slibovala, že bude sice obtížná, ale přesto na ni budou posilováni Chlebem života, čemuž během svého života nerozuměli, ale srdcem tuto zvěst přijali a očekávali účast na hostině v božím království.

Slova Ježíše se dotýkají i lidí dnešní doby. Nicméně můžeme si všimnout, kolik lidí je stále zaneprázdněno svým majetkem, nebo zajišťováním se do budoucna, a Ježíšovy výroky padají i dnes na neúrodnou půdu.

2.3 Boží království jako hostina, společenství stolu jako symbol

Lk 14 popisuje průběh hostiny, které se Ježíš účastnil jednoho sobotního dne v domě, který vlastnil jeden z předních farizejů, kde Ježíš Kristus uzdravil člověka postiženého vodnatelností. Uzdravování, stejně jako každá jiná činnost, byla Židům o sobotním dni zakázána. Ježíš pokládá přítomným otázku, zda by zachránili své dítě nebo dobytče v sobotu, pokud by byla potřeba a ukazuje, že „...Boží dobrota projevující se v Ježíšových uzdraveních ochotna působit spásu všech lidí a projevit lásku k bližnímu i v sobotu“⁵¹

Nabádal posluchače předně obsazovat zadní místa s tím, že si jej hostitel všimne a pozve dopředu. Současně je vybídl k tomu, aby pokud budou pořádat hostinu, nezvali ty, kteří jim to mohou oplatit, ale pozvali chudé, zmrzačené, chromé a slepé.

Ježíš v Mt 8,11 říká: „Pravím vám, že mnozí od východu a západu přijdou a budou stolovat s Abrahamem, Izákem a Jákobem v království nebeském.“ Zde se setkává s hlubokou vírou setníka, který žádá Ježíše Krista o uzdravení svého sluhy. Ten je jeho vírou překvapen a říká, že takovou u nikoho v Izraeli nenalezl. Přirovnáním božího království k hostině chce říci, že všichni lidé mohou usilovat o spásu. Naznačuje, že pozvání se nevztahuje pouze na Židy. Ježíš zve na hostinu do božího království i pohany.

51 MÜLLER Paul-Gerhard: Evangelium sv. Lukáše, Malý stuttgartský komentář. Nový zákon, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998, s.125.

Jiný náhled na Boží království nám dává sv. Pavel v Ř 13,17 „Vždyť království Boží není v tom, co jíte a pijete, nýbrž ve spravedlnosti, pokoji a radosti z Ducha svatého.“

Nyní se zaměříme na symboliku slova stůl, tak jak nám ji Písmo podává. Nejprve se vraťme do Starého zákona, kde Hospodin skrze Mojžíše vybízí lid k přinášení darů a vytváření bohoslužebných předmětů. Povšimněme si popisu oltáře, ikdyž se zde mluví o stole. Ex 25,33 „Zhotovíš stůl z akáciového dřeva dlouhý dva lokte, široký jeden loket a vysoký jeden a půl lokte. Obložíš jej čistým zlatem a opatříš jej dokola zlatou obrubou...“ V dalším Hospodinově pokynu Mojžíšovi si všimněme, že je božím úmyslem postavit stůl do bohoslužebného prostoru. Ex 26,35 „Vně před oponu postavíš stůl a naproti stolu svícen při jižním boku příbytku; stůl dáš k severnímu boku.“ Tyto popisy poukazují na stálou Boží přítomnost v chrámu a požadují, aby se lid shromažďoval kolem oltáře a božího stolu. „Pokyny a příkazy, které Mojžíš přijal na hoře zjevení, nejsou míněny jako něco prozatimního a přechodného, nýbrž jako trvalý řád pro všechny další izraelské generace. V bohoslužebných úkonech jsou symbolicky zvěstovány úmysly věčného Boha, který si všechno a všechny posvěcuje ke své službě. Teprve Nový zákon obětí Ježíše Krista ruší platnost formálních bohoslužebných ustanovení starozákonních.“⁵²

Žalmista říká v Ž 23,5 říká Hospodinu: „Prostíráš mi stůl před zraky protivníků“. V něm dobrořečí Bohu za jeho starostlivost.

V Ez 41,22 dává Hospodin opět pokyny, jak má vypadat stůl pro nový chrám. „...Promluvil ke mně: Toto je stůl, který je před Hospodinem.“

V Novém zákoně Lk 22, 30 říká P. Ježíš: „...abyste v mém království jedli a pili u mého stolu; usednete na trůnech a budete soudit dvanáct pokolení Izraele.“ Povšimněme si opět předobrazu nebeského království, které Ježíš připodobňuje ke společenství stolu. Novozákonní výroky zde paralelně navazují na starozákonní. Bůh Otec nechává Mojžíše zkonstruovat stůl a umístit jej do chrámu, dává mu jasné pokyny a poukazuje, že má při společenství lidí důležité místo.

Ježíš dál pokračuje svými výroky o hostině u stolu v nebeském království a znovu tak podtrhuje slova svého Otce o tom, že stůl je důležitá symbolika v životě člověka. Lidé, kteří potřebovali jasná podobenství a symboly z běžného života, je dostávají pomocí vysvětlení, které dobře znají. Pán Ježíš se neomezil jen na pouhá slova, kde by opisoval stůl jako důležitý nástroj

52 Výklady ke Starému zákonu.Exodus, Praha: Česká biblická společnost, 1991, s.303.

setkávání s lidmi, ale také se s nimi u stolu scházel, např. u Mt 26,20 „Navečer usedl s Dvanácti ke stolu,…”

U Mt 21,12 zpřevrací stoly směnárníků v chrámě svého otce. Stůl směnárníků je ovšem něco jako pult v krámě. Ten samozřejmě slouží i k odkládání a uchovávání předmětů, jež mají být po ruce, na očích. U zpřevracených stolů nešlo tolik o symboliku stolu jako o chrám a chrámovou bohoslužbu. Malý stuttgartský komentář Meinrada Limbecka⁵³ říká, že Ježíš tak učinil proto, aby očistil chrám od lupičů, kteří z něj tvořili doupě neřesti. Zajímavé je, že chromí a slepí do něj měli zakázaný vstup. Mohli být přineseni či přivedeni pouze na jeho nádvoří. Ježíš svým činem otevírá chrám všem lidem bez rozdílu.

U Lk 16,21 Ježíš vypráví o nemocném Lazarovi, který ležal u vrat jistého boháče, jenž často strožil hostinu. Lazar toužil najíst se alespoň z toho, co spadlo ze stolu hostitele. Když oba umřeli, žádal ten boháč Abraháma, aby mu do pekla poslal Lazara omočit ret vodou, ale nebylo mu vyhověno. Tento úryvek z Lukášova evangelia ukazuje naději chudým, které blahoslaví pro jejich chudobu a ukazuje bohatým, že jejich budoucnost je velice nejistá. Jménem Lazar, které znamená „Bůh pomáhá“ ukazuje Ježíš na naději, kterou má chudý člověk a jak smrt obrací situaci lidí, dále pak že „oddělení dobrých a zlých ve smrti je definitivní.“⁵⁴

Ježíš nás proti přejídání, opíjení varuje slovy Lk 21,34, kde při předpovědi konce světa říká: „Mějte se na pozoru, aby vaše srdce nebyl zatížena nestřídmostí, opilstvím a starostmi o živobytí a aby vás onen den nepřekvapil jako past.“ Avšak v této době, kdy většina lidí naší země nemá problém s obstaráváním jídla v jakémkoliv množství, je velkým pokušením se přejídání vyvarovat. Jak tedy bojovat se svody tohoto světa, když dnešní doba nabízí nepřeborné množství jídla ze všech koutů země za dostupnou cenu? Také přináší nepřeborné množství různých společenských setkání, které se neobejdou bez přemíry jídla, jež často neslouží k zahnání hladu, ale přejídání a nakonec se třeba i vyhodí? Recept, který nám nabízí Ježíš, není jednoduchý při aplikaci v životě, ale je jasný a výstižný. Podívejme se na Mt 17, 21 „Takový duch nevyjde jinak než modlitbou a půstem.“ Tak odpovídá učedníkům na otázku, jak je možné, že oni nebyli schopni vyhnat démona z náměsíčného hochy, zatímco Ježíš Kristus to dokázal. Jak je vidět, půst je součástí modlitby a tvoří spolu s modlitbou kostru veškerého lidského úsilí.

53 215.

54 MÜLLER Paul-Gerhard: Evangelium sv. Lukáše. Malý stuttgartský komentář. Nový zákon, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998, s.133.

Nyní se vraťme zpátky k symbolu společenství stolu. Sv. Pavel nás vybízí v 1 Kor 10,21 „Nemůžete pít kalich Páně i kalich démonů. Nemůžete mít účast na stolu Páně i stolu démonů.“ Varuje nás, jak je lehké dostat se do společenství zla. Když mluví Pavel o démonech, myslí tím pohanský obětní kult. Vylučuje společenství Boha a kultu. „Pro Pavla je bez diskuse, že se to spolu neslučuje. Přímo by to vyvolávalo žárlivost Páně.“⁵⁵

S ohledem na dobu, ve které žijeme, je zřejmé, že symbolika stolu s jídlem byla jinak vnímána v době Ježíše, kdy mělo hodně lidí hlad, a proto pro ně byl tento symbol velice dobře jasný. Dostatek jídla byl pro tehdejší lidi (většinu z nich) snem, ideálem, na nějž málokdy zcela dosáhli. Přesto i v naší kultuře hraje stůl, resp. společenství stolu, důležitou roli. Bez hostiny se neobejdou žádné slavnosti, v tomto směru jsou zvolené příměry, podobenství a symboly srozumitelné v každé kultuře, i kdyby se tam stoly jako kusy nábytku neužívaly.

2.4 Večeře Páně a její význam

Před tím, než se dostaneme k průběhu slavení večeře Páně, podívejme se na vztah Ježíše k žehnání. Ve všech synoptických evangeliích si můžeme povšimnout zmínky, že Ježíš vzal při poslední večeři chléb, pronesl slova díky a požehnání nad tímto jídlem. Tak praví Mt 26,26 „Když jedli, vzal Ježíš chléb, požehnal, lámal a dával učedníkům se slovy: Vezměte, jezte, toto jest mé tělo“ Stejně výroky můžeme najít u Mk 14,22 a u Lk 22,19, kde se neobjevuje slovo „žehnat“ jako u dvou předchozích evangelistů. Jan se k průběhu večeře vyjadřuje velmi okrajově. Popisuje Ježíšovy výroky a způsob, jakým umýval učedníkům nohy.

Berakah znamená požehnání. Už staří Židé věřili, že komu je požehnáno, tomu toto požehnání skutečně přinese štěstí, a kdo je proklet, na tom se prokletí projeví.

V Písmu je požehnání spojováno s žehnáním Boha lidem a zvířatům, dni, jídlu, ale může být žehnáno také Boží jméno. I v arabštině má výraz baraka podobný význam jako v hebrejštině, znamená štěstí.

Nyní k žehnání jídla Ježíšem při poslední večeři. „Evangelní zprávy nám dovolují všeobecně konstatovat, že Ježíš se staví k berakah pozitivně a sám ji také užívá:…“⁵⁶ Ježíš žehnal v průběhu svého pozemského života dětem, učedníkům a učil žehnat i nepřátelům. V

55 ORTKEMPER Franz-Josef, První list Korint'ánům, Malý stuttgartský komentář. Nový zákon, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999, s.91.

56 KUNETKA František: Židovské kořeny křesťanské anafory, Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 1994, s.52.

synoptických evangeliích se setkáváme u poslední večeře s jejím žehnáním. U Lukáše jako jediného se objevuje zmínka o dvou kalichách před slavením eucharistie. První kalich vína, kterému předcházelo žehnání, byl vypit před večeří. Poté, co si přítomní umyli ruce, pojedli zeleninu a beránka a Ježíš Kristus řekl Lk 22,18 „Neboť vám pravím, že od této chvíle nebudu pít z plodu vinné révy, dokud nepřijde království Boží.“ Zde asi došlo k vypití druhého kalicha. Ježíš zřejmě pocítuje napětí, když říká, že další kalich bude kalich eschatologický. Po něm zahájil s učedníky hlavní jídlo tím, že začal lámat chléb. Dále pronáší požehnání jménem všech a ostatní odpovídají: Amen. „Pak vzal chléb, lámal a dával jim se slovy: Toto jest mé tělo, které se za vás vydává. To číňte na mou památku.“⁵⁷ Dále následuje požehnání a podávání proměněného vína.

Poslední Ježíšova večeře je považována za „...paschální, velikonoční, nebo přátelskou večeří na rozloučenou s vyhlídkou na již nastávající velikonoce. Synoptici hovoří o velikonoční hostině, Jan o večeří na rozloučenou.“⁵⁸ Pro paschální večeří mluví fakt, že se v době jejího konání zabíjeli velikonoční beránci a odstraňoval kvas, uklízely domácnosti a připravovaly pokrmy typické pro tuto slavnost. S ohledem na zprávu o Poslední večeří v Janově evangeliu, kde se mluví o večeří na rozloučenou, která se konala v předvečer velikonoce, není možné ji jako paschální jednoznačně hodnotit.⁵⁹ S jistotou se tedy není možné vyjádřit, o jakou večeří skutečně šlo.

Přesná rekonstrukce Ježíšových slov, které pronesl při konání večeře, je dnes nemožná. Na následujících místech v Bibli jsou zmíněna jeho slova vztahující se k této události. Mk 14, 22-25, Mt 26, 26-28, Lk 22, 14-20, J 13, 1-38, atd.

Talmud pro paschální večeří stanovuje minimální počet účastníků, což je nejméně deset lidí. Ježíš a jeho učedníci kolem stolu leželi. Při slavení paschy tak činili i chudí lidé v Izraeli, což jinak nebyvalo u této sociální vrstvy obvyklé. Účastníci večeře museli pít povinně víno. Chudí lidé nejméně čtyři poháry, což bylo minimální množství, jak jim ukládal Talmud. Povinná byla i večeře.

Při poslední večeří jedl Ježíš se svými učedníky chléb a hořké byliny, jak bylo pro tuto slavnost typické. Vzhledem k tomu, že Nový zákon není knihou vyložené historickou, zmínku o

57 Lk 22,19

58 RYŠKOVÁ Mireia: Historicko-teologický úvod do Nového zákona, Praha: Karolinum, 2008, s.149.

59 KUNETKA František: Eucharistie v křesťanské antice, Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, s.125.

těchto surovinách v něm nenajdeme, neboť to pro autory nebylo důležité nebo předpokládali všeobecnou znalost.

Je otázkou, kdy zradil Jidáš Pána, protože v době, kdy pronášel Kristus slova Mk 14,20 „Řekl jim: Jeden ze Dvanácti, který se mnou namáčí chléb v téže míse...“, se pravděpodobně podávalo hlavní jídlo. Chlebem začínal až hlavní chod. Avšak na jiném místě Mt 26,23 říká: „Kdo se mnou omočil ruku v míse, ten mě zradí.“ Tento výrok podává možné vysvětlení, že se nejednalo o namáčení chleba, ale ruky. Není tedy dál jasné, v které části večeře Jidáš Iškariotský opustil jídelnu, aby šel Ježíše Krista zradit. Můžeme však usuzovat, že se tak stalo již při podávání pokrmu, neboť před zahájením jídla bylo obvyklé si mít ruce.

Ustanovení eucharistie proběhlo pravděpodobně v průběhu hlavního chodu, protože Ježíš bral v té době do ruky chléb. Katechismus katolické církve popisuje eucharistii různými způsoby. Uvedme dva z nich: „Eucharistie, kterou v tomto okamžiku ustanovuje, bude památkou jeho oběti. Ježíš zahrnuje své apoštoly do své oběti a žádá je, aby ji stále zpřítomňovali. Tím ustanovuje své apoštoly kněžími nové smlouvy: A pro ně se zasvěcují, aby i oni byli posvěceni v pravdě.“⁶⁰ Dále pak „Proto církev měla vždy v úctě Boží Písmo, jako má v úctě samo tělo Páně. Neustále totiž podává věřícím chléb života, který bere ze stolu jak Božího slova, tak Kristova těla.“⁶¹

J 13,29 udává, že Jidáš, který měl u sebe pokladnici, odešel něco nakoupit na svátky nebo nějaké věci chudým, jak bylo zvykem.

Ježíš Kristus pravděpodobně velikonočního beránka nejedl a „...slavnostně vyhlašuje, že tato Pascha je jeho posledním pozemským slavením velikonoc. V jeho slovech zaznívá však hned eschatologický moment: už ho nebudu jíst o příštích velikonocích, ale až bude naplněn v Božím království.“⁶² Důležitou a zajímavou myšlenku vystihuje F. Kunetka ve své knize Židovské kořeny křesťanské anafory⁶³, ve které zmiňuje paralelu při slavení paschy, ve které dochází k pití červeného vína a tím je víno – krev. Dále se zmiňuje o tom, že Ježíšova Poslední večeře měla paschální charakter.

Ježíš nabídl svůj život jako výkupné a sám dal této večeři eschatologický význam, ve

60 Katechismus katolické církve, Praha: Zvon, 1995, 611.

61 Katechismus katolické církve, Praha: Zvon, 1995, 103.

62 KUNETKA František: Židovské kořeny křesťanské anafory, Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, Olomouc, 1994, s. 57.

63 S. 57.

keré založil definitivní skutečnost společenství Boha s lidmi. V lámání chleba se vydal člověku. Poslední večeře byla výjimečná i za předpokladu, že by se nejednalo o večeři paschální. „Její rozhodující rozměr v historické perspektivě mohl být především rozměr eschatologický, tj. předjímání věčné hostiny Božího království. Ježíš otevírá novou dimenzi Božího jednání v lidských dějinách, on je oním paschálním beránkem i naplněním smlouvy, jímž se otevírá prostor nové definitivní smlouvy, tj. společenství Boha s vyvoleným národem i s každým člověkem.“⁶⁴ Poslední večeře je současně předznamenáním definitivního příchodu Božího království, které nastane po jeho vzkříšení.

Ježíšovo dílo vykoupení je zpřítomněno v každé eucharistii, nejen při slavení poslední večeře. A sv. Pavel tělo Kristovo v 1 Kor 10,15-17 definuje veškerou obec. Pokud ti, kdo přijímají Kristovo tělo, nejednají podle Ježíšových slov, narušují tak církevní společenství. To se pak stává nezdravým. Sv. Pavel citoval eschatologický rozměr této události s ohledem na paruzii v. 11, 26 (dokud on nepřijde). Což je rozdílné od evangelistů, kteří vyjádřili eschatologii pomocí pašijového příběhu.

„Z rozdílnosti markovsko-matoušovské a lukášovsko-pavlovské verze lze soudit na rozdílné tradice. Je možné se domnívat, že Markovo evangelium vychází z jeruzalémské tradice a pavlovská verze z antiošské. Rozdílnosti by pak mohly představovat přechod od jeruzalémského typu k pavlovské Večeři Páně s centrálním motivem Ježíšovy smrti.“⁶⁵

Velmi hodnotný a výstižný závěr pro tuto kapitolu nacházím u F. Kunetky v knize Eucharistie v křesťanské antice⁶⁶: „Poslední večeře představuje na jedné straně ukončení všech nesčetných hostin v životě Ježíše z Nazareta. Zároveň však znamená nový začátek: anticipuje společenství stolu učedníků po jeho smrti a také eschatologické hostiny v Božím království. Ježíšova večeře je tedy jednak poslední, zároveň však také první. Při Poslední večeři předsedal hostině historický Ježíš. Při slavení křesťanské Večeře Páně je hlavním celebrantem Oslavený Kyrios.“

2.5 Pavel a Večeře Páně

Z poapoštolské doby, tedy od 2. století, jsou známy dva typy večeře Páně, jak bylo nastíněno v předchozí kapitole. Jedná se o jeruzalémský a pavlovský typ.

64 RYŠKOVÁ Mireia: Historicko-teologický úvod do Nového zákona, Praha: Karolinum, 2008, s. 149.

65 RYŠKOVÁ Mireia: Historicko-teologický úvod do Nového zákona, Praha: Karolinum, 2008, s. 157.

66 S. 128.

První typ vychází z židokřesťanského prostředí, při kterém bylo slavení bohoslužby ovlivněno židovskou službou v synagoze. „Slavení eucharistie začíná žehnáním kalicha s motivem jednoty církve. Po jídle následuje delší modlitba s chválou Stvořitele, s díkem za duchovní pokrm a nápoj a s prosbou za církev. Je silně akcentována skutečnost Božího království v jeho paruziální dimenzi. Motiv Kristovy smrti zde chybí.“⁶⁷

Naopak pavlovský typ Večeře Páně je spojen s vazbou na Kristovu smrt a Poslední večeři. „Tento typ v souvislosti se slábnoucím paruziálním očekáváním posléze převládá.“⁶⁸ V této době vznikly novozákonní knihy a formovala se církev. Vrcholem slavení Večeře Páně je u tohoto typu důraz na spásu a velikonoční tajemství. Nejdůležitější motiv je Kristovo velikonoční utrpení a smrt. V tomto období se pro slavení a scházení křesťanů přestal používat výraz Večeře Páně a nahradilo jej označení Eucharistie. Dále se objevily výrazy jako Chléb Eucharistie, Eucharistie svatého Kristova těla a Kristovy krve, Chléb požehnání a Chléb života.

Podívejme se nyní na některá Pavlova vyjádření na adresu eucharistické oběti. 1 Kor 10, 16-17: „Není kalich požehnání, za nějž děkujeme účastí na krvi Kristově? A není chléb, který lámeme, účastí na těle Kristově? Protože je jeden chléb, jsme my mnozí jedno tělo, neboť všichni máme podíl na jednom chlebu.“ Podíváme-li se na formu otázek, které zde Pavel nastolil, máme před sebou eucharistickou katechezi společenství rané církve, nebo se k ní dostáváme. Mizí spojovací linie, které k podávání večeře a jejím zakořeněným zvykům v židovském stravovacím pořádku patří. Pán domu pronáší žehnací modlitbu nad chlebem, následně jej láme a rozděluje ostatním. Při posledním kalichu vína říká děkovnou modlitbu. V 1 Kor 10,16 zmiňuje Pavel nejprve podání kalicha a potom teprve chléb.

Pavel dále říká: 1 Kor 11,25 „Stejně vzal po večeři i kalich a řekl: Tento kalich je nová smlouva, zpečetěná mou krví; to čiňte, kdykoli budete pít, na mou památku.“ Tato slova potvrzuje Mk 14,24 „A řekl jim: Toto jest má krev, která zpečetuje smlouvu a prolévá se za mnohé.“ Výše uvedený verš v Mk může oproti 1 Kor 11,25 představovat pozdější vývojové stádium výkladu Eucharistie. Kniha německého teologa H. J. Klaucka „Gemeinde-Amt-Sakrament“⁶⁹ představuje slovo „koinonie“, které pochází z řečtiny a může se přeložit jako „sdružení partnerů“ nebo také jako „sdílení někoho s někým“. Řekové zavedli toto slovo do

67 KUNETKA František: Eucharistie v křesťanské antice, Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, s.180.

68 KUNETKA František: Eucharistie v křesťanské antice, Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, s.181.

69 S. 332.

sakrální mluvy. Slovo koinonie také popisuje těsné společenství s Bohem při konání Nejsvětější oběti. Můžeme si všimnout i příkladu, kdy koinonie tvoří těsné společenství s Bohem při eucharistii. Toto slovo má tedy nábožensky charakter. Vedle židovských vlivů má na průběh večeře vliv i další historie. Všimněme si etapy dalšího pokračujícího helenizujícího procesu oběti Páně. Je možné to pochopit i jinak. K vysvětlení toho, co se děje při Večeři Páně, slouží helénistické kategorie. Je to vysvětlováno jiným způsobem. Takové výkladové postupy pozorujeme již v průběhu Nového zákona. Jejich pravost by neměla být v žádném případě zpochybňována. Co znamená koinonie těla Kristova a koinonie krve Kristovy? Přizpůsobíme-li výše popsanou základní konstrukci vlivu koinonie na naše podmínky, mohli bychom následně říci, že kalich oběti znamená společenství s Ježíšem Kristem skrz společnou účast na jeho krvi. Rozlámání chleba znamená společenství s Ježíšem skrz společnou účast na jeho těle. Účast na těle a krvi probíhá, jak je popsáno v 1 Kor 10,17, o účasti na těle a krvi. Požívání chleba a pití obsahu kalicha je tichým předpokladem nebo zobrazením. Samozřejmě může nastat situace, ke které jsme zavedeni v 1 Kor 11. „Hlavní důraz leží ve verši 16 bez otázky na osobní společenství s Kristem ukřižovaným a vyvýšeným Pánem.“ Jeho tělo bylo vyneseno na kříž, jeho krev na kříži ztracena. Vliv koinonie popisuje také moment společné účasti společenství slavicí na horizontální úrovni, to je vztah lidí, kteří spolu stolují. K vysvětlení slouží verš 17. „Když je zde chléb, jsme my všichni jedno tělo, protože máme všichni účast na jeho chlebě.“ Společenství vzdává díky za chléb. Samotný verš 16 upozorňuje na známou prosbu o chleba. Jak samotný chléb je rozdělen a spojen do jednoho chleba, tak má být také církev vedena k sobě před koncem světa do království božího. Jeden chléb, který je rozlámán a rozdělen mezi mnoho lidí, je eucharistickým chlebem. Proto vede všechny, kteří se na tom podílejí, k jednotě, kterou lze nazývat chlebem Kristovým.

Přesuneme se k následnému eucharistickému textu u Pavla a začneme nástinem situace. Večeře Páně obsahuje jídlo a eucharistickou dvojznačnost (jídlo a eucharistie) přes chléb a víno. Symbol jídla a eucharistie bychom mohli přirovnat k duchovnu a tělesnu. Starší výklad říká, že je na začátku lámání chleba a na konci žehnacích kalichů. Přesto mluví některé důvody pro to, že oba akty byly mezitím přesunuty až na konec. Majitel domu a ostatní zúčastnění křesťané potřebovali mít k dispozici potraviny, které by stačily pro všechny účastníky. V tom není zapojen příjem almužny, ale všichni bez rozdílu přijímají z rukou Páně. Toto je založeno i na tom, že Pán sám je pokládán za hostitele.

Zde můžeme spatřit i sociální aspekt. Protože kdo pozdě přijde k jídlu, protože je otrok nebo nádeník a nemohl své pracovní místo dříve opustit, a také s sebou nic nepřinesl, tomu se může stát, že na něj u jídla nic nezbude. Proto se začala konat taková praxe, že svátostná část byla zařazena na konec jídla. Tímto Pavel přináší všeobecný výklad večeře Páně. Toto je ve slovech 1 Kor 11,24 „Toto je mé tělo pro vás. Tento kalich je nová smlouva.“ Tato Ježíšova oběť funguje pro všechny. Je třeba vytvářet s ostatními jeden svazek, jedno společenství, jednu smlouvu, která je analogií ke staré smlouvě, nejde tedy jen o vztah k Bohu, ale záleží také na lidských vztazích navzájem. To odpovídá jak vertikálnímu, tak horizontálnímu směru. Pokud chybí pohled na spoluúčastníky, pak tato dimenze mizí.

2.6 Problémy křesťanů v antické společnosti

Jedním z největších problémů křesťanů v době po smrti Ježíše bylo dozajista pronásledování, které trvalo až do roku 313, kdy císař Konstantin Veliký pozvedl křesťanství na roveň jiných náboženství. Říká se o něm, že to byl první křesťanský římský císař.

Římský stát byl sice vůči různým náboženstvím tolerantní, ale křesťanství odmítl přijmout. Je poněkud zvláštní, že se Římané na jedné straně mohli klanět slunci, pohanským bohům jako je Isida nebo Artemida, a byli tolerantní vůči judaismu. Oni sami sice nebyli jeho vyznavači, ale akceptovali jej jako pravé náboženství. Židé žili na okraji římské společnosti. Teprve, když se křesťané v římské optice vydělili z židovství, začaly problémy, protože křesťanství bylo vnímáno jako pověra, jako něco, co ohrožuje stát. Vyvolalo velkou řadu opatření římských vládců, možná i proto, že křesťané v té době prohlašovali římskou říši za nástroj zla a ďábelských sil. Ke křesťanství se vázalo mnoho obecně rozšířených nedorozumění. Většina lidí toho o nové víře moc nevěděla, ale objevily se neurčité řeči o tom, že při ní dochází k nemorálnímu jednání. Římané se navíc dozvěděli, že křesťané slibují věrnost novému králi Ježíši, a to pravděpodobně přimělo Římany, aby si mysleli, je ohrožena jejich říše. Křesťané mluvili také o sežehnutí světa ohněm a žhárství bylo považováno za velký přečin, vzhledem k tomu, že velká část staveb v Římě byla dřevěná. Vyhýbali se pohanským slavnostem a scházeli se pravidelně v neděli k bohoslužbám. To pohané nechápali. Křesťané nechtěli sloužit ve vojsku a bránili se účasti na veřejném životě říše, neboť tato setkání byla spojena uctíváním pohanských bohů. Byli zvláštní také v tom, že jejich život se poměrně odlišoval od způsobů lidí vyznávajících jinou víru, což přispívalo k odporu ostatních obyvatel. Křesťanská shromáždění se

konala v uzavřených prostorách, zatímco uctívání pohanských bohů na veřejných místech před různými chrámy. Na křesťany se svalovaly viny za zabíjení dětí a obětování jejich těl při bohoslužbě, provozování magie, vražd a nenávisti k veškerým lidem.

Není možné se tehdejší společnosti divit, že odmítla křesťanství, neboť jak udává J. Kadlec v Dějinách katolické církve⁷⁰, kdyby křesťané dávali Ježíše na stejné místo jako pohané jakéhokoliv svého boha, nikdo by je z ničeho neobviňoval. Křesťané se ale tvářili, že jejich Bůh je jediný pravý Bůh a odmítali všechna ostatní vyznání. Tím docházelo k jejich pronásledování.

Díky antickým autorům je možné udělat si představu o tom, jak vypadalo stíhání za císaře Nerona, který byl známý svou krutostí, brutalitou a samolibostí, i přesto, že ve skutečnosti byl osobností jednoduchou. Tvářil se velmi vznešeně a přitom nutil okolí, aby jej uznávalo a oceňovalo, nesnesl jakoukoli kritiku. Do doby vlády tohoto císaře také docházelo k pronásledování křesťanů, to ale nenabývalo masivních rozměrů. Ze skupiny prvně umučených můžeme jmenovat jáhna Štěpána, který je znám jako prvomučedník.

Vraťme se nyní k dříve zmíněnému císaři Neronovi a k začátku masivního pronásledování křesťanů, které začalo tím, že si zmíněný císař přál vidět hořící Řím. Nechal jej zapálit na povel. Při něm uhořelo mnoho lidí a „...ze čtrnácti čtvrtí, v něž je Řím rozdělen, jen čtyři zůstaly neporušeny, tři vyhořely až do základů, ze sedmi ostatních zbyly jen skrovné trosky domů, rozvalené a polospálené.“⁷¹ Tento požár trval několik dní a lid, který přežil, žádal mstu. Aby Nero odvrátil pomstu od sebe, začal si lid usmiřovat různými sliby a dary. Ale ani tak nedokázal zahladit pověst, že byl požár založen na jeho příkaz. Rozhodl se svést vinu na křesťany, kteří byli považováni za nepřátele lidského rodu.

Císař uspořádal hry, při kterých měli být krutě týráni pochytaní křesťané, kteří čekali na smrt v přeplněných věznicích. Není divu, že zde propukly různé nemoci a lidé umírali ještě dříve, než to bylo nutné. Uspořádáním her si chtěl vladař naklonit pohanské obyvatelstvo, které si ještě nebylo jisté viníkem požáru. Na následující atrakci byli křesťané nelítostně mučeni. Ještě ve vězení byli zašiti do medvědíků a v aréně předloženi vyhladovělým šelmám. „...nebo byli přibiti na kříže nebo určeni plamenům a když se setmělo, pálení k nočnímu osvětlení.“⁷² Obecenstvo bylo spokojeno a dobře se bavilo, avšak udivilo je, jak oběti přijímají svou smrt s

70 S. 47.

71 TACITUS Kornelius: Letopisy, Praha: Svoboda, 1975, s. 32.

72 TACITUS Kornelius: Letopisy, Praha: Svoboda, 1975, s.435.

naprostým klidem a s výrazem pokoje. Po skončení těchto krutostí byli lapeni i apoštol Petr a svatý Pavel, kteří byli také umučeni.“

Po Neronově smrti byli křesťané pronásledováni nepravidelně. Císař Traján, který vládl v letech 98 – 117, ustanovil, jak je třeba zacházet s křesťany, pokud na ně přijde udání. „Přitom předpokládá, že již samo příslušenství ke křesťanské církvi je trestné. Následuje v tom prostě soudní praxi zavedenou za Nerona.“⁷³ Když za vlády císaře Trajána někdo vyznal, že patří ke křesťanům, bylo nutné, aby vykonal oběť před císařovou sochou, za což byl uznán loajálním. Pokud tak neučinil, byl mučen krutým způsobem k smrti. I přesto bylo pronásledování za Trajána a Hadriána omezováno. Největší pronásledování křesťanů nastalo až za císaře Decia na přelomu 3. a 4. století. Nero pronásledoval křesťany v Římě, Domitiana v Malé Asii. Přítrž tomu činil až císař Konstantin, který v roce 313 křesťanské náboženství oficiálně povolil.

Toto téma můžeme považovat za jeden z nejznámějších a největších problémů křesťanů antické společnosti, ovšem naše téma se týká jídla a také zde bylo mnoho jiných problémů, jak v době pronásledování, tak v dobách klidu.

Následný problém, o kterém se zmiňuje J. Kadlec ve své knize Dějiny katolické církve⁷⁴, je poměrně logický. „O nábožensko-mravním životě pohanokřesťanů je sice v listech sv. Pavla řeč velmi často, ale přesto není možno si vytvořit o nábožensko-mravním stavu pohanokřesťanských obcí jasný obraz. Pavel totiž stanoví pro své věřící nábožensko-mravní požadavky, ale o tom, do jaké míry věřící tyto požadavky uskutečňovali již nemluví.“ Sv. Pavel se ve svém životě můžeme říci více pohyboval mezi pohanokřesťany. Mezi nimi a židokřesťany však byly patrné rozdíly. Pro židokřesťany bylo jistě jednodušší dodržovat morální zásady, které hlásal Kristus, protože byli ve svém prvotním náboženství vedeni také různými mravními požadavky a vázání dodržovat různé rituály. Pro pohany se v době antiky muselo jednat o velice těžký úkol, neboť starý Řím byl známý obrovskou neřestí a mravním úpadkem. Kromě příslušníků judaismu si každý pohan, který vyznával nějaké své náboženství, vykládal a určoval pravidla a povinnosti po svém. Nejznámějším místem neřesti a špatnosti byl v křesťanské antice známý Korint. Pavel se ve svých listech často obrací k lidem tohoto města a napomíná je. Tak například si můžeme všimnout 1. Kor 5,1 „Dokonce se proslýchá, že je mezi vámi případ smilstva, a to takový, jaký se nevyskytuje ani mezi pohany, že totiž kdosi žije s ženou svého

73 KADLEC Jaroslav: Dějiny katolické církve I, Olomouc: Univerzita Palackého, 1993, s.47.

74 S. 20.

otce.“ Všimněme si Pavlovy vsuvky: „a to takový, jaký se nevyskytuje ani mezi pohany“. Je tedy na místě pomyslet si, že pohanokřesťané měli velké problémy s mravností a nebylo pro ně jednoduché se svody těla bojovat.

Nyní se ale konečně vraťme k našemu tématu o jídle. I zde můžeme najít několik Pavlových výtek namířených proti stolování křesťanů. Mezi ně můžeme zařadit Gal 5, 21 „...závist, opilství, nestřídmost a podobné věci. Řekl jsem už dříve a říkám znovu, že ti, kteří takové věci dělají, nebudou mít podíl na království Božím“. Podobná slova můžeme najít i u Lk 21,34 „Mějte se na pozoru, aby vaše srdce nebyla zatížena nestřídmostí, opilstvím a starostmi o živobytí a aby vás onen den nepřekvapil jako past.“ Dále pak Ef 5,18 „A neopíjejte se vínem, což je prostopášnost...“ Důležitý moment zmíněný Pavlem v 1 Kor 11, 20-22 a 11,27-29, kde mluví Pavel o řádu při večeři Páně, napomíná své spolubratry ke správnému stolování a vyvozuje důsledky z možného nekřesťanského jednání. „Když vy se však shromažďujete, není to už společenství večeře Páně: každý se dá hned do své večeře a jeden má hlad, druhý se opije. Což nemáte své domácnosti, kde byste jedli a pili? Či snad pohrdáte církví Boží a chcete zahanbit ty, kteří nic nemají? Co vám mám říci? Mám vás snad pochválit? Za to vás nechválím!“.....“Kdo by tedy jedl tento chléb a pil kalich Páně nehodně, proviní se proti tělu a krvi Páně. Nechť každý sám sebe zkoumá, než tento chléb jí a z tohoto kalicha pije. Kdo jí a pije a nerozpoznává, že jde o tělo Páně, jí a pije sám sobě odsouzení“ Korintští křesťané byli sociálně diferencováni, a to se projevilo i v jejich chápání společného stolování. V tehdejší době bylo běžné, že spolu stolovali lidé na stejné společenské úrovni. Křesťanství najednou přineslo základní zvrát, protože se ke společné večeři scházeli lidé různých sociálních vrstev. Pavel kritizuje, že ti bohatší omezují večeři Páně jen na chléb a víno a že se před tím bohatě nají, napijí (až opijí), zatímco ti, kdo přicházejí pozdě a vlastně až k vlastní večeři Páně se slovy ustanovení, nedostanou skutečný pokrm, nýbrž jen onen symbolický chléb a víno. Z agapé, onoho hodů lásky jsou vyloučeni nebo k němu mají omezený přístup, a tak se stávají lidmi druhé kategorie. Což bylo zřejmě dáno i jejich umístěním v domě. Bohatí byli nejspíš v tricliniu, chudí v atriu. Pavel kritizuje bohatší Korint'any za to, že takovýmto pořádkem se večeře Páně vlastně stává místem rozdělení, sociálního ponížení, a přitom tomu má být právě naopak. Má to být výsostné místo, důležitý akt pro celou obec, v níž mizí rozdíly mezi lidmi, protože všichni jsou hosty Ježíšovými. Jejich necitlivý a společensky sobecký postoj kritizuje tím, že jim před oči staví Ježíšovu vydanost ve prospěch učedníků, a to poukazem na slova ustanovení. Pavel nenamítá nic proti tomu, aby se bohatší scházeli podle

svých zvyklostí, což bylo asi i společensky nutné (viz 11,22 a 34) , ale odmítá zavádění dobových společenských zvyklostí (začít dříve, hodovat více, mít lepší a větší porce atd.) do slavení večeře Páně. Ta má být výsostným místem vzájemné úcty, lásky a vydanosti pro druhé, neboť je místem posvátným, místem setkání s Bohem a připojení se k Ježíši. Konat něco na Ježíšovu památku neznamená formálně opakovat jeho slova a gesta, nýbrž opakovat Ježíšovu sebevydanost v podmínkách vlastního života, života společenství. To je velmi závažné sdělení. Pavel pak odkazuje na to, že jestliže je obec nemocná v tomto nejzákladnějším postoji (následování Ježíše), pak není divu, že se to projevuje navenek (slabí, nemocní, umírající). Nerozpoznávat, že jde o tělo Páně se netýká materie chleba a vína, nýbrž církve. Tedy kdo si neuvědomuje, že se jedná zároveň o celé církevní společenství, ten Ježíšovo dílo ničí a „jí a pije sám sobě odsouzení“.

Mezi pohany vnesl křesťanství sv. Pavel, jak již bylo zmíněno, a na základě toho došlo mezi oběma skupinami v některých obcích ke sporům, neboť Židé byli přesvědčeni o stálé povinnosti zachovávat své rituální předpisy vycházející z židovského zákona. To dosvědčuje například list Gal 2, 11“ Když Petr přišel do Antiochie, postavil jsem se otevřeně proti němu, protože byl zřejmě v nepravu. Nejprve jídal totiž společně s pohany. Když však přišli někteří lidé z okolí Jakubova, začal couvat a oddělovat se, protože se bál zastánců obřízky...“Toto vyvrcholilo apoštolským koncilem v Jeruzalémě asi v roce 50. Ten rozhodl, že pohanokřesťané se nemusí řídit rituálními předpisy, které dal Židům Mojžíš. Důležitou se stala víra v Ježíše Krista, která se má projevovat láskou, nikoliv dodržování židovských rituálů. Židokřesťané začali řešit svůj vztah k ostatním praktikujícím Židům. Zvětšoval se mezi nimi vzájemný odstup. Ten vyvrcholil dobytím Jeruzaléma r. 70.

Mezi prvotními křesťany bylo mnoho chudých a málo vlivných, vzdělaných a movitých lidí. Bohatí občané nechávali k dispozici svoje domy, ve kterých se konala bohoslužebná shromáždění, a poskytovali chléb a víno ke společné hostině, čímž se vyřešil problém ohledně konání společných slavení Večeře Páně. Bez těch movitějších by obce nebyly mohly existovat, ale právě oni měli být v následování Ježíšově v čele svou velkorysostí a ohleduplností na slabší a chudší.

Pokud jde o stolování, tak se pohanokřesťané i židokřesťané řídili zvyklostmi své doby, nicméně pro společné stolování při Večeři Páně, jež byla spojena i s tzv. hodem lásky (agapé) se měli dělit i o jídlo k nasycení. To bylo pro chudé lidi velmi důležité, protože najíst se nebylo

samozřejmě. Sk na tuto skutečnost narážejí ideálním obrazem společenství církevní obce, kde se všichni o vše dělí, nikdo nemá nedostatek základních životních potřeb (srov. Sk 2,41-47; 4,32-36), čímž odkazují na naplnění Božího zaslíbení (příkazu) z Dt 15,10n). Křesťané se však měli odlišovat svým stolováním od nevázaností antického světa, což bylo důležité zejména v prostředí pohanském.

3 ZÁVĚR

Teologický rozměr jídla a stolování v tradici Ježíšově (nejen eucharistie): proč je společenství stolu tak zásadní skutečností antropologickou i teologickou

Závěrem této práce se pokusme zodpovědět otázky, které jsme si nastolili v úvodu, a zhodnotíme, jak se nám je podařilo vyřešit.

Jídelní zvyky na přelomu končícího Starého a Nového zákona a v podstatě můžeme říci dlouhou dobu před i po tomto přelomu, byly v oblasti středoevropské, stejně tak jako v Palestině, závislé převážně na tom, co si lidé sami vypěstovali. Chudí lidé jedli chléb dvakrát až třikrát za den a pili vodu. Chléb měl mnoho podob. Pekl se nejčastěji z pšenice na rozpálených kamenech v písku a později, pekli-li je profesionální pekaři, používali pekárny podobné našim, jen zabudované do země. Pokud si je pekly ženy v domácnostech samy, používaly přenosné kovové nebo kamenné pece, ve kterých se topilo dřevem nebo suchou trávou. Je známý také zeleninou obložený chléb podobný sendviči.

Menší rolníci konzumovali maso z menších zvířat, jako byly ovce a kozy. Židé nejedli vepřové, protože jej považovali za nečisté. Palestinci holdovali ovoci, zelenině a také luštěninám. Movitější jedli také hovězí, jehněčí, drůbež a ryby. Maso upravovali pečením nad ohněm nebo dušením. Ryby se vařily v mléce, grilovaly, pekly.

Máslo se připravovalo v máselnicích. Důležitými plodinami se staly olivy a vinná réva, z které se kvašením připravovalo víno, a to se podávalo při slavnostních příležitostech a židovských i pohanských bohoslužbách. Staří Římané vínem vydatně zapíjeli každou slavnost, která se neobešla bez velkých neřestí. Židé, jak jim ukládal Mojžíšův zákon, byli opatrnější a při oslavách a svátcích víno ředili vodou.

Pořádání hostin bylo jiné u Římanů a jiné u Židů. Jak jsme se již zmínili, vyznavači judaismu měli jasná pravidla, která dodržovali, a to ať slavili šabat, nebo velké svátky, jako byl Pesach. Každý chod byl požehnán a předcházela mu modlitba a díky. Známým jídlem, který se jedl zvláště o svátku Pesach, ale nejen o něm byly macesy – nekvašené chleby, o kterých již byla zmínka. Před židovskými svátky, kdy se jídlo připravovalo s předstihem, jej bylo nutné uchovat na teplém místě a tak, aby se nezkazilo, protože by se pro Židy stalo nepoživatelné. Hospodyně

je nechávaly v hrnci na kamnech, nesmělo ale dojít k jeho sražení. Dále ryby, maso a chléb se uchovávaly zavěšeny v malém košíku ze stropu.

Průběh římských hostin byl jiný, hosté se přejídali a opíjeli a stolování končilo velkými nezřízenostmi. Z toho bychom mohli usoudit, že Židé, kteří žili podle jasných pravidel a předpisů, byli – viděno z křesťanské perspektivy – morálně na vyšší úrovni než Římané. Snad jediným společným pojítkem při stolování byl způsob servírování a polehávání, kdy stolovníci leželi na boku, opírali se o jeden loket a druhou rukou jedli.

Jídelní kultura byla, dovolme si říci, na dobré úrovni. Hlavním jídlem v době antiky byla večeře. Lidé, pokud se nejednalo vyloženě o sociálně nejslabší vrstvu, se scházeli k jídlu pravidelně, vykoupání, čistě oblečení, k jídlu se uložili a vychutnávali si všechny pochoutky, které jim byly nabízeny. Ježíš byl často na hostiny zván a účastnil se jich i s učedníky. Několikrát byl přistižen stolující s lidmi na okraji společnosti. Židé to odsuzovali a nechápali jeho slova o tom, že lékaře nepotřebují zdraví, ale nemocní. A také, že nepřišel volat spravedlivé, ale hříšníky. Stejně šokující byl pro zákoníky a farizeje okamžik, kdy Ježíš ukazuje, že při zasednutí ke stolu není nejpodstatnější respektovat rituální předpisy a zvyklosti. Důležitá je orientace na Boha a bližního, důležitější je čisté srdce, tedy smýšlení člověka, než dodržování rituálních zvyklostí. Ty jsou dílem lidským, ne božím. Radikálně tuto myšlenku pak dotahují do konce Sk 10,9-17 ve vidění Petrově.

Ježíš ve svých výrocích připodobňuje hostinu k účasti na božím království. Zdá se, že si Římané a celý antický svět velmi uvědomoval důležitost hostin pro stmelování a scházení různých skupin a s přípravou jídla si dávali záležet. Proto můžeme závěrem této práce vyvodit, že předobraz stolování Boha s lidmi bylo lidem nejsrozumitelnějším a pravděpodobně také velmi důležitým symbolem. Jedná se o obraz království, ve kterém už nikdo nebude hladovět. V této situaci nejde jen o představení si plného žaludku a vidinu těch nejlepších lahůdek, ale tento předobraz může poukazovat také na to, že lidé v Božím království nebudou lačnit po ničem, čeho se jim v životě nedostávalo. Představme si společenství Boha a lidí, kterým nic nechybí, vzájemně se milují a jsou plni veškerého poznání. Toho má do sytosti ve spojení s ostatními i Bohem a také ostatní mají z jeho plnosti užitek.

Nyní se ještě pokusme zodpovědět otázku, proč je hostina tak důležitým motivem v Bibli? Abychom se o to mohli pokusit a tuto část bádání uzavřít, je potřeba zmínit se o poslední a to největší věci, kterou nám Ježíš odkázal. Jedná se bezpochyby o ustanovení eucharistie. Ježíš

zanechává své Tělo a svou Krev svým následovníkům, také nám. Slibuje, že kdo bude hodně přijímat jeho Tělo a Krev, ten bude mít život. Jedná se o největší posun významu hostiny. Nyní můžeme začít pomalu rozumět slovům o předobrazech hostiny ve Starém Zákoně. Hospodin promlouval k lidu od počátku a ukazoval na symboliku stolu. V Ex si můžeme povšimnout přesných pokynů pro zhotovení stolu a jeho umístění v chrámu. Skrze Mojžíše uzavírá s Izraelci smlouvu, na kterou navazuje Ježíš Kristus v Novém zákoně, kdy při hostině Poslední večeře uzavírá s lidmi prostřednictvím apoštolů Novou krevní smlouvu, která je založena na jeho smrti a vzkříšení.

Chléb a víno sloužilo lidem od pradávna, přežilo všechna dosavadní staletí a lid se chleba nepřejedl a vína nepřepil. Toto jídlo a nápoj sloužilo také jako symbol hostiny v nebeském království. Na základně zmíněné Nové smlouvy, kterou ustanovil Kristus, se tak staly novým a věčným symbolem i pro nás lidi 21. století.

SEZNAM POUŽÍVANÉ LITERATURY A PRAMENŮ

- COOPER John: Eat and be satisfied, London: Jason Aronson Inc, 1994
- DE VRIES Simon Philip: Židovské obřady a symboly, Praha: Vyšehrad, 2008
- FREEDMAN Paul: Jídlo. Dějiny chuti, Praha: Mladá fronta, 2008
- GNILKA Joachim: Ježíš Nazaretský. Poselství a historie, Praha: Vyšehrad, 2001
- [KADLEC Jaroslav: Dějiny katolické církve I, Olomouc: Univerzita Palackého, 1993](#)
- [KLAUS Hans-Josef: Anknüpfung und Widerspruch, München: Impressum, 2002](#)
- ORTKEMPER Franz-Josef, První list Korint'anům. Malý stuttgartský komentář. Nový zákon, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999
- KUNETKA František: Eucharistie v křesťanské antice, Olomouc: Univerzita Palackého, 2004
- KUNETKA František: Židovské kořeny křesťanské anafory, Olomouc: Univerzita Palackého, 1994
- LIMBECK Meinrad: Evangelium sv. Marka. Malý stuttgartský komentář. Nový zákon. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997
- LIMBECK Meinrad: Evangelium sv. Matouše. Malý stuttgartský komentář. Nový zákon. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996
- MÜLLER Paul-Gerhard: Evangelium sv. Lukáše. Malý stuttgartský komentář. Nový zákon, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998
- NOVOTNÝ Adolf: Biblický slovník
- PETRONIUS: Satyrikon, Praha: Odeon, 1970
- RYŠKOVÁ Mireia: Doba Ježíše Nazaretského. Historicko-teologický úvod do Nového zákona, Praha: Karolinum, 2008
- SAXLOVÁ Magda, SÝS Karel: Moderní židovská kuchařka, Praha: Kvarta, 2005
- [TACITUS: Letopisy, Praha: Svoboda, 1975](#)
- [WALTARI Mika: Jeho království, Praha: Vyšehrad, 1991](#)
- WIRKOWSKI Eugeniusz: Židovská kuchyně, Bratislava: Práca, 1992
- Bible, ekumenický překlad, Praha: Ekumenická rada církví v Československu, 1985
- Biblická konkordance, Liberec: Česká biblická společnost, 1993
- [Encyklopedie Bible GEMINI A-L, Bratislava: Gemini, 1992](#)
- [Encyklopedie Bible GEMINI M-Ž Bratislava: Gemini, 1992](#)
- Katechismus katolické církve, Praha: Zvon, 1995
- Výklady ke Starému zákonu. Genesis. Exodus, Praha: Česká biblická společnost, 1991
- http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/judaismus/_zprava/370142
- http://en.wikipedia.org/wiki/Gefilte_fish

RÉSUMÉ:

Bakalářská práce na téma Jídelní a stravovací zvyklosti v antické Palestině se zabývá zkoumáním jídelních návyků lidí ve středomořské oblasti a je zasazena do období života Ježíše Krista. Zabývá se ale také obdobím před jeho narozením a po smrti.

Úvod nastíní čtenáři, jaké základní otázky jsou předloženy pro řešení práce. Těmi jsou jídelní zvyky výše zmíněného období, způsob přípravy jídel a otázkou, proč je hostina tak důležitým motivem v Bibli.

První část práce uvede čtenáře zlehka do života v antické Palestině. Dále začne vyprávět o plodinách, které byly pěstovány, a o zvířatech, která se chovala, a jaké maso se z nich získávalo. Lehce se dotýká zemědělství. Také popisuje způsoby úpravy jídel, při jakých příležitostech se lidé scházeli. Zvláštním způsobem jsou zde sledovány židovské stravovací zvyklosti, průběh židovských svátků, způsob stolování, které mělo sice společné prvky se způsoby pohanskými, ale přesto byl jejich průběh jiný. Je možné získat představu o tom, kolikrát za den se jedlo. Dále jak se stravovala chudina a naopak jak probíhaly hostiny ve vyšších společenských vrstvách. Čtenáře jistě zaujme kapitola o průběhu hostin v římské říši a gastronomických lahůdkách, které se při nich podávaly a se kterými se v dnešní době nikde neseťká. První část této práce je zakončena receptem na židovskou specialitu, která se jmenuje Gefilte fiš neboli Nadívaná ryba. Ta se podává v různých úpravách u Židů i dnes.

Druhá část je více zaměřena na slavení Poslední večeře, odkazuje na biblické citace Starého i Nového zákona, v nichž se hovoří o hostině, stolu, chlebu i vínu a vším, co souvisí se stolováním. Řeší jak samotný průběh Poslední večeře, kterému předsedal Ježíš Kristus, tak také slavení Eucharistie, které následovalo po jeho smrti. Mluví o dvou nejrozšířenějších typech tohoto slavení. První je typ jeruzalémský a druhým byl pavlovský typ Večeře Páně. Prostřednictvím citací ze Starého zákona, ve kterých mluví Bůh o stolování, se pokouší najít souvislosti s novozákonními výroky a hledá cestu pro vysvětlení těchto předobrazů ve světle jak Nového zákona a našeho pozemského života, tak i stolování na konci časů z hlediska eschatologického. Dále srovnává charakter některých Ježíšových výroků zaměřených na jídlo a hledá jejich vysvětlení v odborné literatuře.

Závěr druhé části upozorňuje čtenáře na problémy, které antičtí křesťané řešili nejprve na úrovni společenského života, dále se přes nastínění morálních problémů posouvá k problematice stolování prvotních křesťanů.

V závěru práce jsou shrnuty poznatky získané studiem knih na toto téma.

Jídelní a stravovací zvyky v antické Palestině

Anotace:

Tato bakalářská práce je zaměřena na jídelní kulturu Starého a Nového zákona. Hlavním tématem je hostina. První část popisuje, jak židé a Římané připravovali a uchovávali jídlo a jak slavili hostiny. Druhá část řeší vztah Pána Ježíše k jídlu, jeho výroky na adresu hostin a její přirovnání k hostině v Božím království – eschatologickou hostinu boží. Řeší jeho postoj k jídlu, ustanovení Eucharistie a Večeří Páně v podání sv. Pavla. Krátce se také zabývá problémy křesťanů v antické společnosti. Závěr práce odpovídá na otázky, které byly nastoleny v úvodu a shrnuje všechny získané informace vyvozené ze studia literatury na toto téma.

Eating and diet habits in ancient Palestine

English summary:

This bachelor thesis is mainly focused on gastronomic habits in the time of the Old Testament and New Testament. The main topic is a typical banquet of the mentioned time period. The first part describes how Jewish and roman people were preparing and keeping food and in what way they were celebrating symposiums. The second part solves the relation of our Lord, Jesus Christ, to the food, his speeches on banquets and comparisons with the symposium in the Kingdom of the God – eschatological God's symposium. There is also being solved the relation of Jesus to the establishment of Eucharist and the Last Supper of our Lord according to St. Paul. In the brief way also problems of Christians in the ancient society is mentioned. The last part answers some questions given in the introduction part and summarises all the information gained by studies of appropriate literature sources.

5 klíčových slov:

Práce o jídle v antické Palestině
Nový zákon *hostina* *Pán Ježíš* *Pokrm* *Večeře Páně*

5 keywords:

Bachelor thesis about food in ancient Palestine
New Testament *banquet* *Lord Jesus* *Food* *The last supper*

Údaj o počtu slov a znaků:

Počet slov: 18 061

Počet znaků: 114 209